

‘माघवरावांचा जन्म १८८० इसरीति झाला नसून तो १८६० साली झाला. १८८० हा अंकडा चुक्रन पडला आहे. शके १८७२ म्हणजे सन १८६० साली त्यांचा जन्म झाला आणि १९४० साली मृत्यु. मृत्युसमर्थी त्यांचें वय ८० वर्षांचें होते.’

×   ×   ×

श्री क्षेत्र हरिहरेश्वर येथे ‘महाराष्ट्र साईबाबा सेवा संघ’ नांवाची एक कसलीशी संस्था आहे. त्या ‘संघाचा प्रचार करणार (फिरतीवर एकटेच) बुवा नारायण लक्ष्मण निंबाळकर’ नांवाचे कोणसे गृहस्थ आहेत. या निंबाळकरबुवांनी काढलेली आणि वाटलेली एक विलक्षण जाहिरात नुकतीच पाहण्यांत आली. या जाहिरातीत वाचकांची दिशाभूल अथवा गैरसुमज करणारा बराच मजकूर आहे. जनतेकळून आर्थिक मदतीची याचना करणाऱ्या या पत्रकांत कांहींतरी अचाट

आणि भलतीच विधानें केली गेलीं आहेत. तरी श्री. क्षेत्र हरिहरेश्वर येथील श्रीसाईबाबा मंदिराचा अथवा तेथील श्रीसाईबाबा अनाथ आश्रमाचा अथवा नारायण लक्ष्मण निंबाळकरबुवांचा आणि श्री शिरडी संस्थानचा कांहींहि संबंध नाहीं असें आम्ही स्पष्ट करू इच्छितों !

×   ×   ×

संतकवि श्री. दासगण महाराज

व्यक्ति आणि वाङ्ग्य

लेखक

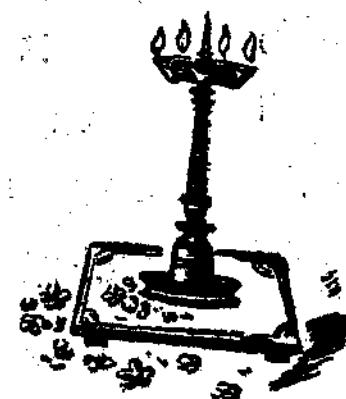
डॉ. अ. दा. आठवले

मूल्य रु. ७।।

प्रकाशक

डॉ. अ. दा. आठवले

५९३ सदाशिव पेठ, पुणे. २

- पैसा मिळत नाही, मूल होत नाहीं म्हणून लोक रडून रडून आंसवांचे पाट वाहवतात. पण भगवंताचा लाभ झाला नाहीं किंवा त्याच्या विषयीची अन्तःकरणांत भक्ति उत्पन्न होत नाहीं म्हणून कितीकांच्या डोळ्यांवाटे एक टीपं तरी गळले आहे ?

जरी हें शरीर गोळों मी टाकून । तरी मी धावेन भक्तासाठी ॥
जो जो, मज भजे, जैशा जैशा भावें । तैसा तैसा पावें, मीही त्यासी ॥
माझा जो जाहला काया वाचा मर्नी । तयाचा मी ऋणी सर्वकाळ ॥

~~~~~ बाबांची लीला ~~~~

[या अंकांत श्री बाबांच्या लीलेचा एक अनुभव आम्ही देत आहो. त्यांना हा अनुभव आला त्यांच्याशी पत्रव्यवहार करून त्यांत असत्य वा अंतिरंजित विघान नाही ना याची आम्ही पूर्ण चौकशी केली आहे. अनुभव देणाऱ्या व्यक्तीनंते आपले नांव जाहीर करू नये असें मुद्दाम कळविले म्हणून तें गाळले आहे. साक्षात्कार, दृष्टांत किंवा अनुभूति ही वैय्यक्तिक स्वरूपाची असते. त्यांतले पावित्र्य अवश्य राखले जावें असें आम्हालाहि वाटतें.]

नाहीं मरणास उधार

माझे वडील श्री साईभक्त म्हणून नांवाजलेले मोठे कार्यकर्ते होते. श्री साईबाबांवर त्यांची अनन्य श्रद्धा होती. वयळाले तांच त्यांना पोटाऱ्या दुर्घर रोगानें पछाडले. खूप उपचार केले, बाबांना आळविले पण गूण येईना. हें पाहून माझी साईबाबांवरील श्रद्धा उड्हुं लागली. मी हक्कूहक्कू श्रद्धाहीन व नास्तिक बनूं लागलों. माझ्या वडलांचे दुखणे वाढतच चालले. उतार म्हणून पडेना ! शेवटी डॉक्टरी औषध, आमची सुश्रूषा व बाबांची सेवा सर्वोच्चा कांहींच उपयोग न होता त्यांनी परलोकाचा मार्ग घरला ! आमचे अरु दुःखसागरांत बुड्हून गेले. मला तर फारच दुःख आले. ज्या बाबांची अनेंत भावें माझ्या

वडलांनी भक्ती केली त्या बाबांनी माझ्या वडिलांना वाचविले नाही, मग त्यांची भक्तिकां करायची, असे विचार मनांत येऊन श्रीसाईबाबांचे एकहि चिन्ह घरांत ठेवायाचें नाही असा मी निश्चय केला. तसा विचार मी घरांत व्यक्त करतांच सर्वांनी मला परोपरीने तसा अविचार न करण्याविषयी विनविले. पण मी वडिलांच्या दुःखानें जवळ जवळ विवेकशून्य झालें होतों. मी सर्वांना धुडकावून लावले. आणि श्री बाबांच्या प्रतिमा, तसाबिरी यांना समुद्रांत नेऊन बुडविण्यासाठी त्या एकत्र गोळा केल्या. बाबांच्या प्रतिमेसाठी जो चौरंग ठेवला होता त्याला एक चोर खण इतो. या खणांत काय आहे तें प्रहाले असं मनांत वेजल, मी तो

उघडून पाहिला तों त्यांत एक श्रीसाई सचिविनाची पोथी व त्यांत एक उदीची पुडी ठेवलेली आढळली. पुडी ठेवलेले पोथीचे पानच प्रथम उघडले गेले आणि सहज म्हणून तें पान मी वाचू लागले. त्या पानांवर जीवन-मरणाविषयी माणसानें कसें स्थितप्रश्न असावे आणि जीवनमरणा सारख्या क्षुल्लक बाबीबद्दल तुम्हीं परमेश्वराला का दोष देता, त्याला जबाबदार कां घरता, असा श्री बाबांनी त्या ओव्यांत

प्रश्न केलेला मला आढळला ! आणि माझे डोळे साफ उघडले ! मी ताबडतोब बाबांची क्षमायाचना केली आणि परमभक्तीभावाने सर्व प्रतिमा व तसबिरी जागच्या जागेवर ठेवून दिल्या. आणि पूर्ववत त्यांची पूजाअर्चा सुरु केली. माझ्या मनाला आवरून धरणारा व मला सन्मार्गी लावणारा तो बहुमोल उपदेश मी कधीच विसरणे शक्य नाही !

श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थानांत विक्रीस असलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसचरित	(मराठी)	किंमत	रु.	७-०-०
(२)	सचरित	(इंग्रजी)	„	„	४-०-०
(३)	दासगणूकृत श्रीसाईनाथ-स्तवनमंजरी		„	„	०-२-०
(४)	„	(अध्याय ४)	„	„	०-८-०
(५)	सगुणोपासना				०-३-०
(६)	प्रधानकृत पुस्तक (A glimpse of Indian spirituality)				
(७)	श्री साई-लीलामृत		„	„	२-०-०
(८)	श्री साई-सुमनांजली		„	„	२-०-०
(९)	कीर्तन-पंचक (श्री साईलीलांनी नटलेले)		„	„	१-८-०
(१०)	शीलघी (शिरडी वर्णन)		„	„	०-१२-०
(११)	श्रीसाईबाबा-अवतार व कार्य		„	„	२-०-०
(१२)	श्रीसाई गीतांजली		„	„	०-२-०
(१३)	हिंदी श्रीसाईसचरित		„	„	४-८-०

वरील पुस्तके खालील पत्त्याचर मिळतील :—

- (१) सर कारकून, श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, पोस्ट-शिरडी, जि. अहमदनगर.
- (२) श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, मुंबई बँफिस : हैस्ट बँड वेस्ट हं.

कंपनी विल्डग; ४९५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई. ३

आध्यात्मिक मार्गांत गुरुची फार जखरी असते असें सर्व संत मंडळी सांगतात. तेव्हां गुरु भेटावा अशी सामान्य मनुष्याला घाई होते. त्याचा फायदा घेणारी धूर्त मंडळी तयारच असते. ते अशा भोव्या लोकांना नार्दी लावून ‘गुरुबार्जीचा’ धंदाच सुरु करतात. त्यांचे कपटमार्ग व भोव्या लोकांना आपल्या कळपांत ओढण्याचे प्रयत्न यापासून फार सावध राहिले पाहिजे.

सद्गुरुचा शोध

लेखक : आचार्य भागवत

संक्षिप्त अशा वैयक्तिक स्वार्थाचा पूर्ण त्याग करून जेव्हां एखाद्या महान् ध्येयाकरितां मनुष्य आपले तन, मन, धन अर्पण करीत असतो तेव्हां तें ध्येय हाच त्याचा गुरु होतो.

परंतु ध्येय किंवा तत्त्व हे अमूर्त असतें. त्यांने सर्वांचेच समाधान होईल असें नाही. मूर्त स्वरूपांत गुरु मिळावा अशी पुष्कळांची अपेक्षा असतें. मनुष्य स्वरूपांत योग्य गुरु न भेटल्यास आपल्या आवडीचा एखादा “ग्रंथ” आपण गुरु म्हणून मानू शकतो. त्यां ग्रंथाचीं पारायणे करतो. त्यांतील शिकवण आत्मसात करण्याचा आटोकाट प्रयत्न करतो. श्रीसमर्थ रामदासस्वार्मीचा प्रयाण-काळ जवळ आला तेव्हां शिष्यांनी त्यांना विचारले, ‘तुमच्या मार्गे आम्हांला आघार काय?’ त्यावर समर्थ म्हणाले, ‘दासबोध व आत्माराम हे दोन ग्रंथ पहावे व त्याचीं पारायणे करावीं म्हणजे आम्हांरी प्रत्यक्ष

भाषण केल्यासारखे होईल.’ तेव्हां एखाद्या ग्रंथाला गुरु मानून त्याची सेवा करावी हें उचित होय. अशा प्रकारे श्रीगीता, भागवत किंवा ज्ञानेश्वरीसारखे ग्रंथ गुरुस्थानीं मानून आपली आध्यात्मिक उन्नति साधल्याचीं अनेक उदाहरणे आहेत. सेवादि उपायांनी ज्याप्रमाणे मानवी स्वरूपांतील गुरु प्रसन्न करून घेतां येतो, त्याचप्रमाणे आपल्या पूज्य ग्रंथाचाही ‘प्रसाद’ आपणांस त्यांचे मनन चिंतनाने मिळवितां येतो.

अशा या दोन प्रकाराच्या गुरुरूपांचा आश्रय करून आध्यात्मिक उन्नति साधतां येते; पण त्याला पूर्वपुण्याई लागते. मनुष्यरूपाने नांदणाऱ्या गुरुचीच सामान्यांना जरूर आहे. आपणाला गीतेतील विश्वरूपदर्शनानंतर अर्जुनाची झालेली स्थिति माहीत आहे. श्रीकृष्णाचा आवडता भक्तसखा असूनही त्याला तें दर्शन सहन करतां मेर्हना व शेवटी त्यांने ‘आपले नेहमीचे चतुर्भुज रूपडेच दाखवा’ असें श्रीकृष्णाल

विनविलें. यावरुन आपल्या लक्षांत येईल कीं विशाल, व्यापक अशा वस्तूचे आकलन करणे मानवी बुद्धीला कठीण जाते. आपण तर सामान्य माणसे, तेव्हां आपणाला मानवी स्वरूपांत दिसणाऱ्या गुरुची आवश्यकता भासणारच.

मनुष्यरूपाने अवतार घेणाऱ्या गुरु-मध्येही सामान्यतः दोन प्रकार दिसून येतात. पहिला म्हणजे श्रीकृष्ण, गौतम बुद्ध, येशु खिस्त, श्रीशंकराचार्य किंवा आपले श्रीज्ञानेश्वरमहाराज यांचा. हे जगद्गुरु आहेत. त्यांचा उपदेश साव-जनिक व सार्वकालिक आहे. मेघ ज्या-प्रमाणे आपले पाणी मुक्तहस्ताने वांटीतच जातो मग तें खडकावर पडून वाहून जावो किंवा सुपीक जमिनीत पडून फल-द्रूप होवो, त्याप्रमाणे या जगद्गुरुंच्या उपदेशाचे असते, ते नवीन तत्त्वज्ञानाचा प्रसार करितात. त्याचे प्रकाशाने अस्तानांघळकार नष्ट होऊन सर्वत्र सुखाचेच पीक येते. असे पुरुष म्हणजे युगपुरुष, ते वरचेवर अवतीर्ण होत नाहीत. त्यांची शिरक्षण म्हणजेच आपले 'घर्मंग्रंथ'. हे ग्रंथाई गुरुरूपच आहेत हे पूर्वी सांगितलेच आहे.

मानवी स्वरूपांत अवतीर्ण होणाऱ्या गुरुंचा दुसरा प्रकार कोणता तें आतां पाहूं. महाराष्ट्रांत "श्रीगुरुचरित्र" हा ग्रंथ सर्वोच्चा परिचयाचा आहे. त्या ग्रंथांत ज्या सत्पुरुषांचे वर्णन आहे ते श्रीपाद श्रीबिल्लभ किंवा श्रीनृसिंहसरस्वति हे या दुसर्या प्रकारचे गुरु होत. आपले श्रीसाईबाबा याच वर्गीत येतात. तेव्हां त्यांच्या कार्यपद्धतीचे स्वरूप काय आहे, तें थोडक्यांत पाहूं. प्रत्येक भक्तीचे जीवनांत कांही प्रेसंग असे येतात की, त्या वेळीं त्यांची विचारशक्ती पुरी पडत नाहीं व त्याला बाहेरच्या आधाराची जरूर भासते. अशा आणीबाणीचे वेळीं हे सत्पुरुष संकटांतील मनुष्याला मदत करितात व योग्य मार्गदाखवितात. अशा प्रकारे त्यांचे आकर्षण एकदां सुरुं झाले म्हणजे मग हळूंहळूं ते त्याला सन्मार्गाला लावतात. अधिकार असेल त्या प्रकारची उपासना सांगतात व अध्यात्म-मार्गाची गोडी लावितात. ते मोठमोठ्या तत्त्वांचा उपदेश करीत बसत नाहीत. रोजच्या व्यवहारांतील सामान्य गोष्ठींतूनच सुरुवात करून मोठमोठी तत्त्वे कशी आत्मसाद करावीत याची गुरुकिळी त्यांचेजवळ असते, कुशल वैद्य ज्याप्रमाणे रोग्याला नोट तपासून आपैघयोजना करतो त्याप्रमाणे प्रत्येक शिष्याचा अधिकार काय? त्यांची शक्ति किती? याचा सूक्ष्म विचार करून योग्य अशीच साधना त्याला देतात. सामान्य जनता, 'चमत्कार-शिवाय नमस्कार' करीत नाहीं हे त्यांना पटविष्याकरितां जरूर तर ते 'चमत्कारहि' करून दाखवितात. अशा ग्रकारची शक्ति विशेष परिश्रमाने संपादन करावी लागते किंवा ती मुख्यरंगरेने मिळते. 'शक्तिप्राप्त' करून गुरु अपलब्धी शक्ति शिष्याला देऊं

स्थादिपृष्ठपाका साठी
प्रताप
छाप हिंग वापरा
गोपाळजी उपाली कं.

संस्कृत लेटर्स प्रेसर इंडिया लिमिटेड

शक्तो, याची उदाहरणे आधुनिक काळांतहि आढळतात. ही शक्ति फार संभाकून वापरावी लागते, पण हे सत्पुरुष तिची सर्व पथें नीट संभाळतात व प्रसंगविशेषी शिष्याच्या कल्याणाकरितां तिचा उपयोगहि करितात. अशा सत्पुरुषाची परंपरा अखंडित चालू असते. ज्या काळाला जी शिकवण योग्य ती त्या काळीं ते देत असतात. उदाहरणार्थ इंग्रजी राज्य हिंदुस्थानांत स्थिर झालें, त्या सुमारास या नव्या संस्कृताचें ज्ञग-झगाटानें पुष्कळ विद्वान् समजल्या जाणाऱ्या लोकांचेसुद्धां ढोळे दिपून गेले. आपल्या संस्कृतीतील शाश्वत मूल्ये त्यांना दिसेनाशीं झालीं. अशा वेळीं या देशांत श्रीरामकृष्ण परमहंस विवेकानंद, श्रीरामतीर्थ वगैरे सत्पुरुषांनी आणि रानडे, टिळक यांसारख्या राष्ट्रपुरुषांनी योग्य मार्ग जनतेला दाखवून दिला. त्याचबरोबर व्यक्ती—व्यक्तीला हाताशीं घरून तिला योग्य मार्गावर आणण्याचे काम अनेक सत्पुरुषांनी केलें. आपल्या महाराष्ट्रापुरतेंच बोलावयाचे तर निजामशाहीत ‘श्रीमाणिकप्रभु’, अक्कल कोटचे स्वामी महाराज, शिर्डीचे श्रीसाईबाबा व गुलाबराव महाराज असे अनेक सत्पुरुष कार्य करीत होते. व आजहि असे सत्पुरुष आहेत व ते आपले कार्य मुकाट्यानें करीत आहेत. आपणाला तितकी निकड असेल; व आपली पूर्व तयारी झाली असेल तर ते आपणांस जरूर भेटतील. योग्य पूर्वतयारी झाली म्हणजे आपले इष्ट दैवतहि आपला नियत गुरु आपणांत कसें दाखवून देतें याचे एक उदाहरण अलीकडे च मला माहीत झाले आहे तें मी तुम्हाला सांगतो. श्रीगोंदे येथे श्रीनानामहाराज नांवाचे एक सत्पुरुष रहालात. त्यांची लहानपणापासून

श्रीगणपतीवर मोठी श्रद्धा. अत्यंत विकट परिस्थितीवर सुद्धां त्यांनी आपली उपासना चालू ठेविली. अर्थवैशीषणीची अनेक पुरश्चरणे केलीं. शेवटीं श्रीगजानन प्रसन्न होऊन त्यांनी स्वतः त्यांचे मानवी गुरु त्यांना दाखवून दिले. अशीं आणखीहि उदाहरणे मला माहीत आहेत. तेव्हां आपली पूर्वतयारी झाली म्हणजे गुरु भेटतोच. पुष्कळ वेळां तोच तुम्हाला शोधून काढतो.

मात्र या बाबतीत एक सावधगिरीचा इषारा घावासा वाटतो. पुष्कळ लोक आपली पूर्वतयारी होण्याला लागणारा दीर्घकाल पाहून उतावीळ होतात. आध्यात्मिक मार्गात गुरुची फार जरूरी असते असें सर्व संत मंडळी सांगतात. तेव्हां गुरु भेटावा अशी सामान्य मनुष्याला घाई होतें. त्याचा फायदा घेणारी धूर्त मंडळी तयारच असते. ते अशा भोळ्या, लोकांना नार्दी लावून ‘गुरुबाजीचा’ घंदाच सुरु करतात. त्यांचे कपटमार्ग व भोळ्या लोकांना आपल्या कळपांत ओढण्याचे प्रयत्न यापासून फार सावध राहिले पाहिजे. ढोऱ्या गुरु कोण व खेरे कोण हे कसें ओळखावें, याच्या खाणाखुणा श्रीरामदासांनी चांगल्या वर्णन केल्या आहेत, त्या सर्व नीट पाहून, तपासून, पारखून गुरुचा स्वीकार करावा. भपक्याला भुलून सोन्याऐवजीं पितळ फिंवा हिन्याऐवजीं गारगोटी पदरांत घेऊं नये. सुमारे वीस वर्षांपूर्वी ढोऱ्या गुरुविरुद्ध महाराष्रांत मोठी चळवळ झाली, ती कांही अंशीं योग्यच होती. म्हणून आपले ‘साईबाबा’ ‘श्रद्धे’ बरोबरच ‘सबुरी’ ची शिकवण देत. तिचे रहस्य लक्षांत घ्या. ‘सबुरी’ चे हे पथ्य पाळलेत म्हणजे योग्य कमळीं तुमच्या श्रद्धेला साद देणाऱ्या सद्गुरुची भेट नकी होईलच होईल.

श्रीसाईनाथ शिष्यवृत्त्या

आणि

शैक्षणिक मदत

[संस्थानच्या नवीन उद्देशप्रमाणे शिक्षणास उत्तेजन देण्यासाठी या वर्षांपासून संस्थानने गरजू व लायक विद्यार्थ्यांस व शिक्षण संस्थांस शिष्यवृत्त्या व मदत देण्याचा उपक्रम सुरु केला आहे. या वर्षासाठी व्यवस्थापक समितीने खालील योजना मंजूर केली आहे.]

शिष्यवृत्त्यासंबंधी योजना

१. प्राथमिक इयत्ता १ ते ३ यांतील विद्यार्थ्यांस वार्षिक पुस्तके पाट्या इत्यादि उपकरणे प्रत्येक वर्गातील चार चार विद्यार्थ्यांस देण्यांत येतील.

२. प्रा. इ. ४ ते ६ यांतील विद्यार्थ्यांस फी व पुस्तकांसाठी वार्षिक रुपये १०, १५, २०, याप्रमाणे रोख प्रत्येक इयत्तेत चार चार विद्यार्थ्यांस देण्यांत येतील.

३. इ. ७ यांतील चार विद्यार्थ्यांस फी व पुस्तकांसाठी वार्षिक रु. २५ याप्रमाणे रोख देण्यांत येतील.

४. माध्यमिक इ. ८ ते ११ यांतील विद्यार्थ्यांस फी व पुस्तकांसाठी वार्षिक रोख रु. ४०, ५०, ६०, ७० याप्रमाणे प्रत्येक इयत्तेतील पांच विद्यार्थ्यांस देण्यांत येतील.

५. विद्यापीठांतील विद्यार्थ्यांस परत केडीच्या अटीवर वार्षिक रु. १५० ते ३०० पर्यंत वैयक्तिक लायकी व गरजे नुसार चार शिष्यवृत्त्या देण्यांत येतील.

६. शाळांस मदत, तालुक्यांत किंवा किंवा मागसलेल्या भागांत चालविलैं जाणाऱ्या माध्यमिक शाळा व हायस्कूले यांना वार्षिक मदत म्हणून प्रत्येकी रु. ५०० पर्यंत एक वर्षात चार शाळांना त्याच्या लायकी व गरजेप्रमाणे देण्यांत येतील.

७. शिष्यवृत्त्या समितीने अर्ज मागवून त्यांची चांचणी करून शिष्यवृत्त्या व मदत घावी.

या योजनेप्रमाणे गरजू विद्यार्थी व शाळांकडून अर्ज मागविणेत आले. एकंदर १३५ विद्यार्थ्यांकडून अर्ज आले व ६ शाळांकडून मदतीची मागणी आली. त्यांचा विचार शिष्यवृत्त्या पोट समितीने करून सर्व अर्जदारांस मदत करणे नसल्याने पुढील घोरण ठरविले.

(१) १ ते ३ इयत्तेतील सर्व अर्जदार विद्यार्थ्यांस पुस्तके पाटी यांसाठी मदत यावी.

(२) त्याच्या पुढील इयत्तेत त्या त्या इयत्तेच्या ग्रन्तेप्रमाणे रुप्यमेत फेरफार

करून मंजूर रकमेच्या आंत जास्तीत जास्त गरजू व लायक विद्यार्थ्यांस मदत करावी.

(३) ज्या अर्जदार विद्यार्थ्यांचे पालकांची कमाई फारच कमी असेल त्यांस प्रथम मदत द्यावी.

(४) संस्थानाच्या नोकरांकडून आलेल्या अज्ञांचा सहानुभूतीपर विचार करून त्यांस मदत द्यावी.

(५) प्रत्येक गटांत शिर्डीस किती व हतर भागांत किती याचे प्रमाण ठरवून त्या प्रमाणांत शिष्यवृत्त्या द्याव्यात.

(६) शाळांना मदत देतांना इमारत फंडासाठी मदत देण्याची तूर्त जरूरी नाही.

(७) विश्वविद्यालयाचे विद्यार्थ्यांचे बाबतीत मदत परतीचा करार पालक व विद्यार्थी यांचे कडून लिहून द्यावा.

वरील घोरणान्वये खालीलप्रमाणे शिष्यवृत्त्या व मदत देण्यांत आली:—

शाळांस मदत

- १ बांदा एज्युकेशन सोसायटी,
भायखळा मदत रु. ५००
- २ ब्राह्मण विद्यालय, ठाणे „ „ ५००
- ३ शिर्डी माध्यमिक शाळा
(फर्निचर वगैरेसाठी): ७५०

विश्वविद्यालयांचे, विद्यार्थ्यांस परत फेडोची मदत

- १ श्री. वसंत लक्ष्मण वाघ,
मेडीकल १ लें वर्ष, अहमदनगर, रु. २५०
- २ „, रमाकान्त बाळकृष्ण पाताडे,
इंजीनी. २ रें, परेल, रु. २००
- ३ „, शरद सिताराम कुलेकर,
इंजीनी. १ लें, अहमदनगर रु. २००

- ४ „, श्रीकांत भालचंद्र चौबिळ, १०
लें १ लें, अंधेरी, रु. २००
- ५ कु. सुनन्दा शंकर हळदीपूर
वी. ए. ब्रह्मपुरी, २०० रु.
- ६ श्री रमेश शिवराम गांवकर
वी. एस्सी.-Sr-दादर, २०० रु.
- ७ श्री. महादेव अप्पासो
निंबाळकर आर्ट्स Fy-मुंबई, १५० रु.
- ८ कु. विजया केशव रसाळ
आर्ट्स-इंटर-मुंबई, १५० रु.
- ९ श्री. श्रीहरी शंकर थिटे
कॉमर्स-इंटर-अहमदाबाद, १५० रु.
- १० श्री. मधुकर शंकर बेलेकर
ऑर्किटेक्ट JJ „, १५० रु.
- ११ „, रामचंद्र जोतीबा
मुंगुडेकर-सायन्स-इंटर „, १५० रु.
- १२ श्री. हरीभाऊ विष्णु शेवते
एफ. वाय. आर्ट्स-मुंबई, १५० रु.
- १३ श्री. रामदास सयाजी दारके
टेक्नी-स्कूल-धुळे, १५० रु.
- माध्यमिक विद्यार्थ्यांस शिष्यवृत्त्या
- १ श्री. भाऊ सो सखाराम नायकवाडी
कोपरगांव इ ११ वी रु. ६०
- २ प्रभाकर दत्तात्रय बाके, कुडाळ
११ वी रु. ६०
- ३ कु. सुलभा प्रभाकर दोंदे,
माटुंगा ११ वी रु. ६०
- ४ श्री. शशीकांत बाळकृष्ण पाताडे,
परेल ११ वी रु. ६०
- ५ रामगणेश पांड्ये-शहापूर,
१० वी रु. ५०
- ६ श्री. मनोहर विनायक प्रधान
मुंबई, ११ वी रु. ५०
- ७ श्री. रविंद्र गणेश आराध्ये,
भुसावळ, १० वी रु. ५०

८ श्री. लखाराम का. सोनवणे		३०	३ कु. आशालता मधुकर हुर्वे,		
शिंडी, ११ वी रु.			ठाणे „ १६		
९ श्री. प्रकाश भिमव्या कंबेरांदा			४ „, मीरा उ. मराठे,		
दादर, १० वी रु.	५०		गिरगांव—मुंबई „ १६		
१० श्री. रमेश देवराव परभाने			५ „, श्री. रामभाऊ राघू कहार		
भिंगार, १० वी रु.	५०		कोपरगांव „ १६		
११ विष्णु दामोदर रोकडे, शिंडी			६ „, दत्तात्रय मुरलीधर जोशी		
१० वी रु.	५०		७ „, हबीब दादाभाई मन्यार „ १६		
१२ श्री. बाबू वाराजी वैद्य, शिंडी			८ „, विश्वनाथ महादु नायकवाडी,		
९ वी रु.	५०		„ „ १६		
१३ „, विजयकुमार कृष्ण देशपांडे			९ „, सोपान गंगाधर गोरे,		
अहमदनगर „ ५०			लोणी „ १६		
१४ „, शांताराम बाबूराव टकले „ ५०			१० „, दिलीप दामोदर ठाकूर,		
१५ „, शांताराम सखाराम इंदूलकर,			परेल „ १६		
अलिबाग „ ५०			११ श्री. ज्ञानदेव यशवंत भागवत—		
१६ कु. सिंधु घोडो औटे,			शिंडी इ. ६ वी १४		
अहमदनगर „ ५०			१२ „, सुधाकर वसंत देवभानकर—		
१७ श्री. शांताराम रंगनाथ भिराणे			शिंडी इ. ६ वी १४		
शिंडी इ. ८ वी ४०			१३ „, देवराम दारकू पोहे—		
१८ „, तात्याराम गंगाधर गोंधकर „ ४०			राहते इ. ६ वी १४		
१९ „, सुधाकर नागनाथ रोंधे,			१४ „, भवानी दग्द्दु तुपे—		
श्रीगोदे „ ४०			राहते इ. ६ वी १४		
२० „, लक्ष्मण गंगाधर कुलकर्णी,			१५ „, बाबू बंदू लांडगे—		
नांदूर „ ४०			राहते इ. ६ वी १४		
२१ „, नामदेव दत्तात्रय हावरे,			१६ „, खंडू सोमाजी सोसे—		
मुंबई „ ४०			डिग्रस इ. ६ वी १४		
२२ „, द्वारकानाथ गोपाळ खेरे,			१७ कु. शोभा प्रभाकर दोंदे—		
कर्जत इ १० वी ४०			माटुंगा इ. ६ वी १४		
२३ „, मधुकर नरसिंग पंडीत,			१८ श्री. काशिनाथ कृष्णा पाटील—		
चिंचली इ. ८ वी ३०			भिंडी इ. ६ वी १४		
प्राथमीक विद्यार्थ्योंस शिष्यवृत्त्या			१९ „, भाऊ शंकर पिलगर—		
१ „, बालजी सावळेराम आरणे,			राहते इ. ५ वी १२		
शिंडी इ. ७ वी. १६			२० „, वसंत बबन जाघव—		
२ „, विष्णु माधव वाघचौरे,			राहते इ. ५ वी. १२		
„ „ „ „ १६					

२१ ,,, भानुदास सावलेराम रोहम-	३८ दामू काशिनाथ बन्घु
राहते इ. ५ वी १२	” ” ५
२२ ,,, गजरतसींग धनुसींग परदेशी-	३९ बाजीराव बाळा भासले
कोपरगांव इ. ५ वी १२	” ” ५
२३ ,,, सुधाकर भिकाजी खरे	४० कु. निशा मधुकर दुर्वे
ठाणे इ. ५ वी १२	ठाणे ” ५
२४ कु. रजनी गणेश मुक्ते	४१ ,,, हिराबाई हेमचंद्र गवंडी
अहमदनगर, ह. ५ वी १२	” ” ५
२५ श्री. सखाराम बगाजी ढोके	४२ ,,, सुधा अनंत महाजन
शिर्डी इ. ५ वी १२	” ” ५
२६ ,,, अंबादास उमाजी मेहेत्रे	४३ श्री. आण्णा पुंजा गोंदकर
शिर्डी इ. ५ वी १२	शिर्डी इ. २ री ४
२७ कु. स्लेहलता दामोदर ठाकुर	४४ ,,, मेघराज बट्टू राठोड
परेल इ. ५ वी १२	” ” ४
२८ ,,, ललिता व्यक्तिराव नायहू	४५ ,,, विनयकुमार बलवंत बायुडे
बडोदे इ. ४ थी १०	” ” ४
२९ ,,, माधवसींग शंकरसींग परदेशी	४६ श्री. पंडित भिमाजी लहिरे
कोपरगांव इ. ४ थी १०	शिर्डी ” ४
३० श्री. रंगनाथ लक्ष्मण शिंदे	४७ ,,, प्रकाश पंदरीनाथ भडकमकर
शिर्डी इ. ४ थी १०	ठाणे ” ” ४
३१ ,,, अर्जुन लक्ष्मण दुकर	४८ ,,, नामदेव बाळाजी धामणसे
शिर्डी इ. ४ थी १०	ठाणे ” ” ४
३२ ,,, रविंद्र अनंत देशपांडे	४९ ,,, काशिनाथ लक्ष्मण भिडे
ठाणे इ. ४ थी १०	ठाणे ” ” ४
३३ ,,, एकनाथ शंकर भोत	५० कु. शशीकला मधुकर दुर्वे
ठाणे इ. ४ थी १०	ठाणे ” ” ४
३४ ,,, सुरेश पांडुरंग जोशी.	५१ श्री. जयप्रकाश मधुकर नारविलकर
ठाणे इ. ४ थी १०	दादर ” ” ४
३५ ,,, प्रदीप नारायण पत्की.	५२ ,,, प्रकाश व्यंकट नायहू
” ” ” १०	बडोदे इ. १ ली ” २
३६ ,,, शिवाजी शंकर गायकवाड	५३ ,,, सोपान शामराव शिंदे
शिर्डी इ. ३ री ५	शिर्डी ” ” २
३७ ,,, निजाम महिताब पठाण	५४ कु. वत्सला सदाशिव क्षीरसागर
” ” ” ५	” ” ” २

५५ श्री, नामदेव गंगाराम शेजवळ २
           "   "   "

५६ " अशोक नाना कोराटे २
           "   "   "

५७ कु. स्मृति व्यंकट नायडू
       बडोदे बालमंदिर „ २

या शिवाय शिर्डी येथील माध्यमिक
 शाळेच्या ८ व्या इयत्तेच्या नवीन वर्गा-
 साठी शास्त्रीय उपकरणे व इतर वस्तू
 घेण्यास रूपये पांचशे व डिपॉजिट
 ठेवण्यास रूपये पांचशे देखील दिले
 आहेत.

यावर्षी संस्थाननें एकंदर रूपये ६३४५
 शैक्षणिक बाबत खर्च केले आहेत व
 त्याचा उपयोग ३ शाला व ९३
 विद्यार्थ्यांस झाला आहे.

आपले नम्र साई-सेवक
 डॉ. बी. राणे
 सी. बी. वेलकर
 संयुक्त चिटणीस,
 श्रीसाईबाबा संस्थान, शिर्डी.
 १४-९-१९५६

- जिथें गैरविश्वास आहे तिथें प्रेम नांदणे शक्य नाही, जिथें प्रेम नाही तिथें स्वार्थनिरपेक्षतेची तुम्ही का अपेक्षा करावी ? कसल्याहि महान् कार्याचा विध्वंस, गैरसमजाची बारीकशी ठिणगी पडली तरी होऊ शकतो हैं विसरू नक्का !

—श्री गौरांग प्रभु चैतन्य

साईभक्तांस खास सूचना

श्री साईबाबांची महती वाढत्या
 प्रमाणांत असल्यामुळे जागोजागी
 श्री साईच्या नांवाच्या संस्था स्थापल्या
 जात आहेत व त्याचेसाठी पत्रके काढून
 फंडहि गोळा हीत आहेत. कांहीं भक्तांनी
 यासंबंधी पृच्छा केली असून या ठिकाणी
 येथे पुन्हा नमूद करण्यांत येते की, त्या
 फंडाशीं किंवा कोणत्याहि इतर संस्थांशीं
 शिर्डी संस्थानचा कोणत्याहि प्रकारच्चा
 संबंध नाहीं. श्री साईबाबा संस्थानची
 शाखा कोठेही नाहीं. म्हणून भक्तांनी
 गैरसमज करून घेऊ नये. साईबाबा
 संस्थान शिर्डीच्या अधिकृत कचेच्या
 शिर्डी, जि. अहमहनगर व मुंबई ५५
 अपोलो स्ट्रीट येथेच फक्त आहेत.
 'महाराष्ट्र साईसेवा संघ हरीहरेश्वर'ची
 एक पत्रिका आमच्या पाहण्यांत आली
 आहे. अर्थातच तिचा साई संस्थानशीं
 कांहीं संबंध नाहीं हैं निराळे कळविण्याची
 गरज नाहीं.

द. ब. राणे
 चं. बा. वेलकर
 सं. चिटणीस

आत्मानुभवांचे शास्त्र

भक्तांचे अनुभव हे आत्मप्रवण असल्यामुळे सर्वस्वी श्रेयस असेच असतात. म्हणून भक्तांनी अगदीं मोकळेपणे व निःसंकोच वृत्तीने आपले अनुभव प्रसिद्ध करणे हें कार्य भक्तीला व श्रद्धेला वृद्धिगत करणारे आहे. लोकलज्जेच्या भीतींतच भक्तीची माती होते. लज्जेच्या परिसमाप्तीतच खज्या भक्तीची उत्पत्ति व वाढ होते.

लेखक : वाढ्य प्रभु त्रिलोके कर

श्री साईलीला मासिकांत भक्तांचे अनुभव म्हणून एक सदर असते. बाबांचे भक्त हे अनुभव मोठ्या आस्थेने वाचतात. पण भिन्न भिन्न भक्तांचे अनुभव केवळ कपोलकल्पित थापा आहेत असें म्हणण्यापर्यंतही कांहीं स्थूल—बुद्धिप्रामाण्य लोकांची मजल जाते. अशा स्थूलबुद्धिप्रामाण्य लोकांत बरेचसे इंगर्जीत बटवट करणारे व स्वतःस सुशिक्षित म्हणविणारे लोक असल्यामुळे लोक-लज्जेस्तव काहीं भाविक माणसे आपले अनुभव उघडपणे बोलण्यास घजत नाहीत. त्यांना असे वाटते कीं आपण जर आपले हे अनुभव प्रासिद्ध केले तर आपली अडाणी लोकांत गणना होईल. पण ही त्यांची भीति निराधार आहे. इतकेच नव्हे तर उलट भक्तांच्या आत्मानुभवाच्या गोष्टीवर विश्वास न

ठेवणाऱ्या लोकांचीच आध्यात्मिक दृष्टीने अशानी लोकांत गणना करावी लागेल. सिद्धांचे मनोरथ, केवळ सिद्धींच्या जोरावर करणाऱ्या साधकांचे चमत्कार आणि भक्तांचे आत्मानुभव—ह्या तिन्ही गोष्टी भिन्न आहेत. सिद्धींच्या जोरावर साध्य होणाऱ्या शक्तींची माहिती श्री शानेश्वर महाराजांनी श्री शानेश्वरीच्या द्वया अध्यायांत व श्री एकनाथांनी आपल्या एकनाथी भागवतांत सविस्तरपणे दिलेली आहे. पण ह्या सिद्धींचा भक्तांच्या आत्मानुभवाच्या घटनांशी कांहींएक संबंध नाहीं, ही गोष्ट ध्यानांत ठेवणे जरूर आहे. भक्तांचे आत्मानुभव हे सद्गुरुच्या कृपेने, संतांच्या सान्निध्यानें किंवा परमेश्वरी प्रसादानें येत असतात. कित्येक वेळां तर हे अनुभव केवळ ‘चक्षुवैसत्य’ अशा वृत्तीच्या माणसांना अगदीं असंभाव्य

वाटतात. अशा पंरिस्थितीत भक्तांचे अनुभव किंवा आत्मानुभव हे सुद्धां इतर शास्त्रांप्रमाणे एक संभाव्य व विश्वासनीय शास्त्र आहे हें लक्षांत घ्यावें. धार्मिक दृष्टीने अशा तळेचे अनुभव आपणांस जितके जास्त संग्रहित करता येतील तितके केल्यानें ह्या शास्त्रांत एक अमूल्य भर पडणार आहे.

ह्या आत्मानुभवाच्या शास्त्रीय मीमांसेचा येथें विचार करण्याच्या आधीं ह्या आत्मानुभवाचे कांहीं प्रकार (Norms) वाचकांपुढे मांडणे जरुर आहे.

श्रीज्ञानेश्वरमहाराजांनी पहिल्याच अध्यायांत म्हटले आहे-

‘इये गीताचार्यांची थोरी ।

स्वयें शंभू विवरी ।

तेथ भवानी प्रश्न करी ।

चमत्कारौनी ॥

तेथ हर म्हणे नेणिजे ।

दैवी जैसें कां रूप तुझें ।

तैसें नित्य नूतन देखिजे ।

गीतातत्त्व ॥

प्रत्यक्ष शंकर पार्वतीला गीतेचा अर्थ समजावून सांगत असतांना देवीनें शंकरास गीतेची थोरवी काय आहे, असा प्रश्न केला. त्यावर शंकरानें दिलेले उत्तर अवृत्त मार्मिक आणि रहस्यपूर्ण आहे. शिवानें उत्तर दिलें कीं, “हे देवी! जसें तुझें रूप नित्य नव्या सौंदर्यानें भरलेले आहे तसेंच गीतेच्या थोरवीचे स्वरूप आहे.”

भक्तांचे अनुभवसुद्धां अशाच प्रकारे आध्यात्मिक सौंदर्यानें भरलेले व नित्य नवे असे असतात. जितके भक्त तितके आत्मा-

नुभव. ज्याप्रमाणे जितकी माणसें तितके त्यांच्या आंगठ्यांचे ठसे, त्याचप्रमाणे जितके भक्त तितके त्यांचे आत्मानुभव वेगळे वेगळे आढळतात. फक्त एक भक्तीच्या केंद्राभौवतीची हीं आत्मानुभवांचीं सारीं चक्रे फिरत असतात. माझ्या लेखांत स्थल-संकोचास्तव मी दोन चारच आत्मानुभवाचे प्रकार विचारांत घेणार आहें. त्यांतील पहिले उदाहरण श्री. नामदेवांची दासी जनाबाई हिचें होय. अखिल संतांत अत्यंत प्रेमळ भक्त म्हणून नामदेवाची ख्याति; पण प्रेमळपणांत जनाबाईनें आपल्या धन्यावरसुद्धां मात केली. जनाबाईच्या आत्मानुभवाचे अभंग अत्यंत रसाळ व प्रेमळ आहेत. किंव-हुना मराठी साहित्यांत रसाळ काव्यांत जनाबाईच्या अभंगांचे स्थान अद्वितीय आहे. जनाबाईच्या आत्मानुभवाचे दोनच भिन्न भिन्न अनुभव पहा.

तुळसीचे वर्णी ॥

जनी उकलीत वेणी ॥ १ ॥

हातीं घेऊनियां लोणी ॥

डोई चोली चक्रपाणी ॥ २ ॥

माझे जनीला नाहीं कोणी ॥

म्हणुनी देव घाली पाणी ॥ ३ ॥

जनी सांगे सर्व लोकां ॥

न्हाऊं घाली माझा सखा ॥ ४ ॥

आतां जनाबाईचा दुसरा अनुभव पहा.

एके दिवशीं न्हावयास ॥

पाणी नव्हतें विसाणास ॥ १ ॥

देव घांवोनियां आले ॥

शीतळ उदक घे घे बोले ॥ २ ॥

आपुल्या हातें विसाणीं ॥

घाली जनीच्या डोयी पाणी ॥ ३ ॥

माझ्या डोईच्या केसांस ॥
न्हणें नव्हते फार दिवस ॥४॥
तेणे मुरडी केसांस ॥
कां गे म्हणे उगीच बैस ॥५॥
आपुल्या हातें वेणी घाली ॥
जनी म्हणे माय झाली ॥६॥

‘जनी’ म्हणजे निवृत्तिज्ञानदेवापासून तो साप्या संतजनापर्यंत कौतुकाचे स्थान, पांडुरंगाच्या लाडक्या ‘जनी’चा अधिकार सुद्धां तितकाच थोर होता. वरील अभंगांत पांडुरंगानें प्रत्यक्ष येऊन जनाबाईचे केंस विंचरले, तिला आंघोळ घातली वगैरे सर्व प्रकार झूट आहेत असें म्हणणे म्हणजे जनाबाईवर आत्मवंचनेचा आरोप करून स्वतःचे अज्ञान प्रदर्शित करणेच होय. श्री. बाळाराम धुरंधर ह्यांनी लिहिलेल्या श्री. तुकाराम महाराजांच्या चरित्रांत श्री. धुरंधरांचे चरित्र जोडले आहे. त्यांत लेखक म्हणतात की, ‘जनाबाईच्या अभंगांतील वर्णन केवळ कविकल्पनात्मक नाही. त्याचप्रमाणे हे भक्तिबळ केवळ गतकालीन संतांच्याच अंगी होतें असेही नाही, तर हळी देखील त्याची प्रचीति येते, या गोष्टीची साक्ष त्यांचे (चरित्र-विषयक धुरंधरांच्या) मनास पटली.’ ह्याच चरित्रांत कै. बाळाराम धुरंधर ह्यांनी आपला आत्मानुभव दिलेला आहे तो सुद्धा येथे अभ्यासू वाचकांच्या माहिती करितां देणे जरुर आहे. हा आपला अनुभव सांगतांना धुरंधर म्हणतात, ‘कीर्तन बहुतेक आटपत आले, होतें व लवकरच आपण ‘श्रीज्ञानेश्वर माउली XXXXX’ अशी जोराने XXXXX हांक मारली. मीही ‘ज्ञानेश्वर माउली XXXXX’ असें

तोंडाने म्हणत होतो. तोंच अति तरुण, सुंदर, गौर वर्णाचे, अंगांत लाल झगा घातलेले, श्रीज्ञानेश्वर महाराज येऊन XXXXX मला त्यांनी दोन्ही हातांनी घट धरून घट अलिंगन दिले. XXXXX त्यांचा उजवा गाल माझ्या डाव्या गालाला लागून त्यांची मान माझ्या खांद्यावर होती.’ धुरंधरांच्या आत्मानुभवाचे असे अनेक प्रसंग त्याच्या चरित्रांत दिलेले आहेत. चिकित्सकांची ह्यांवर श्रद्धा बसणार नाही पण श्रद्धाळू भक्तांच्या भक्तीला पोषक असेच हे अनुभव आहेत. आत्मानुभवाच्या शास्त्राचा ज्याचा अभ्यास असेल त्याला हे अनुभव शक्य आणि स्वभाविक वाटतील. श्रद्धाळू भक्तांना ह्यांत असंभाव्य असें कांहीच वाटणार नाही. वर दिलेले जनाबाईचे अनुभव हे ६०० वर्षां पूर्वीचे अनुभव असले तरी परमेश्वराची सर्वशता व सर्वसाक्षित्व हीं अनंत आणि अनुस्यूत आहेत. आतां कै. धुरंधरांच्या प्रमाणे अगदी अलीकडचे असे कांही इतर भक्तांचे अनुभव घेऊ. त्यापैकीं पहिला, माझे भिन्न ह. भ. प. श्री. दादासाहेब सबनीस, एक सुप्रसिद्ध श्रीज्ञानेश्वरभक्त ह्यांनी मला सांगितलेला होय. श्री. सबनीस ह्यांच्या गुरुंनीं समाधी घेतल्यानंतर त्यांच्या जीवनांत अकस्मात् एक पोकळी पडल्यासारखे त्यांना झाले. अशा उदास मनः स्थिरीत ते शिर्डींस गेले. शिर्डींस जाऊन द्वारकामाईत बसून ज्ञानेश्वरी वाचण्याचा त्यांनी संकल्प केला. ज्ञानेश्वरी वाचण्यापूर्वी त्यांनी श्री साईबाबांची अशी प्रार्थना केली केली की, बाबा! मी ज्ञानेश्वरी वाचणार आहें पण तुम्हीं ती ऐकतां कीं नाहीं, हे मला कसें कळणार! त्याचप्रमाणे

श्री साईबाबांच्या निकट सान्निध्यांत असुलेल्या भक्तांचे दर्शन व्हावें अशी सुद्धां त्यांनी इच्छा केली. त्यांच्या श्री ज्ञानेश्वरीच्या पारायणच्या वेळी डोकीस शुभ्र रुमाल बांधलेली अशी एक तेजस्वी व्यक्ति त्यांचे पारायण ऐकून गेली. त्या व्यक्तीची माहिती गांवांतील तेथें हजर असुलेल्या माणसांस नव्हती. तसेच भक्त अबदुल्ला आणि श्रीमति लक्ष्मीबाई शिंदे ह्या सुद्धां तेथें त्यांना भेदून त्यांच्या इच्छा पूर्ण झाल्या. जया मर्नी जैसा भाव। तया तैसा अनुभव॥ ह्या कव्युक्तीचे हैं एक मजेदार उदाहरण होय. आत्मानुभवाचा एक विशिष्ट मासला म्हणून श्रीसाईबाबांच्या समाधीच्या वेळी तीन भक्तांना निरनिराळे झालेले दृष्टांत खरोखरच रोमहर्षक आहेत. इकडे शिर्डीस साईबाबांनी समाधि घेतली त्या वेळीच तिकडे पंढरपुरांत ह्या गोष्टीचा ह. भ. प. दासगणूना स्वप्नांत साक्षात्कार झाला. संताकुळ येथील रहिवासी सुप्रसिद्ध भक्त कै. अँडव्होकेट, श्री. बालाराम धुरंधर ह्यांचा दम्याचा विकार श्रीबाबांच्या चिलमीच्या झुरक्यानें थांबला हैं कथानक श्रीसाई सच्चरितांत दिलेलेंच आहे. पण बाबांच्या समाधीच्या वेळी त्यांचा दम्याचा विकार एकाएकीं पुन्हा उद्भवला आणि त्याचवेळी त्यांना श्रीसाईच्या समाधीचे वृत्त कळले. ह्या बाबतींत तिसरा अनुभव माझे बालभित्र व श्रीसाई-संस्थानचे आद्यविश्वस्त श्री. वसंतराव नारायण गोरक्षकर ह्यांचे होय. श्रीसाईबाबांनी ज्यावेळीं समाधी घेतली त्यावेळीं श्री. वसंतराव हे पूजेस वसले असतां देव्हान्यांत असलेली

श्रीसाईबाबांची रूप्याची मूर्ति काळी-ठिक्री पडली होती. पूजा आटो-पून ह्या घटनेचा विचार करण्यांतच त्यांच्या घरांतील मंडळीचा दिवस गेला. दुसऱ्या दिवशीं त्यांना श्रीसाईसमर्थांच्या समाधीचे वृत्त कळले !

२० व्या शतकांतील सुप्रसिद्ध अमेरिकन तत्त्ववेत्ता विलियम जेम्स, ह्यांनें ह्या विषयांवर बराच अभ्यास करून 'व्हेरायटीज ऑफ रिलिजस एक्सपिरियन्स' म्हणून एक ग्रंथ लिहिलेला आहे. ह्या ग्रंथांत त्यांनी भक्तांच्या विविध अनुभवांचा तौलनिक व सांगोपांग विचार केला आहे. ग्रंथकार स्वतः भक्त नसून केवळ एक संशोधक आहे. Pragmatism ह्या तत्त्वज्ञानाचा हा प्रणेता आहे. प्रारंभी हा मानसशास्त्रांचा प्राध्यापक होता. नंतर त्यांनी भक्तांच्या धार्मिक अनुभवांचा सूक्ष्म अभ्यास करून त्यावर निश्चित व निर्णयात्मक असे कांहीं सिद्धांत मांडून ह्या आत्मानुभवाच्या शास्त्राची सिद्धता केली आहे. ह्या सिद्धांताच्याद्वारे त्यांनी 'चक्षुवैसत्यं' वृत्तीच्या लोकांचीं तोंडे बंद केलीं आहेत. त्याचा निष्कर्ष मी थोडक्यांत मांडणार आहे. त्याचा पहिला सिद्धांत असा आहे कीं, व्यक्त जग हैं एका पवित्र अशा अव्यक्त जगाचा भाग आहे. त्या आध्यात्मिक अव्यक्तावरोबर व्यक्त जगाचा दुवा सांघणे हैं जीवनांतील अंतिम कार्य होय. प्रार्थना किंवा भक्तीच्या द्वारे आत्मानुभवाच्या प्रसादानें अव्यक्त घटना आणि व्यक्त घटना ह्यांच्या संगमामुळे एक शक्ति निर्माण होऊन भक्तांच्या अनुभवांत अघटित अशा घटना घडून येत असतात.

आर्त, साधक आणि आत्मानुभवी भक्तांना तो 'द्विज' Twice born असें मानतो. ज्यांना असे अनुभव सर्वथा अपरिचित आहेत त्यांना तो स्थूलबुद्धि म्हणून मानतो. श्रेताश्वतरोपनिषदांतील आठवा मंत्र, विलियम जेम्स ह्यांच्या 'व्हरायटीज ऑफ रिलिजस एक्सपिरियन्सिस' ह्या प्रबंधांतील निर्णयात्मक सिद्धातांना सर्वस्वी पोषक असाच आहे. तो मंत्र असाः—

संयुक्त मेतत्क्षरमक्षरं च-

व्यक्ताव्यक्तं भरते विश्वमीशः।

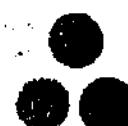
अनीशश्वात्मा बध्यते भोक्तृ भावा-

ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्वपाशैः ॥८॥

'क्षर आणि अक्षर, व्यक्त आणि अव्यक्त अशा प्रकारे संयुक्त असें हें विश्व ईश्वर संभाळतो. ईश्वराविरहित मी आहे व मी भोक्ता आहे असें जो समजला तो

बद्ध ज्ञाला. देवाचें ज्ञान ज्ञात्यावर सर्व पाशांपासून तो मुक्त होतो.'

ह्या वरील विवेचनावरून भक्तांचे अनुभव हे आत्मप्रवण असल्यामुळे सर्वस्वी श्रेयस असेच असतात. म्हणून भक्तांनी अगदीं मोकळेपणे व निःसंकोच वृत्तीनें आपले अनुभव प्रसिद्ध करणे हे कार्य भक्तीला व श्रद्धेला वृद्धिंगत करणार आहे. लोकलज्जेच्या भीतींतच भक्तीची माती होते. लज्जेच्या परिसमाप्तीतच खन्या भक्तीची उत्पत्ति व वाढ होते. हे सर्व ध्यानांत ठेवलें कीं आत्मानुभवाचें महत्व मनावर पटते. श्रीसाईमहाराजांची शिकवण देखील हीच आहे. म्हणून श्रीसाई संस्थानच्या चालकांनीं श्रीसाईभक्तांचे मिळतील तेवढे अनुभव एकत्र करून प्रसिद्ध करणे हे श्रीसाईसंप्रदायाच्या दृष्टीने सर्वस्वी इष्ट आहे.

- पाप आणि पारा कुणींच पचवू शकत नाहीं. चोरूनही पारा खाल्ला तरी कधीं न कधीं तरी अंगांतून फुटून बाहेर पडेलच. पाप केल्यास कोणत्या ना कोणत्या दिवशीं फळ हें भोगावें लागणारच !

‘व्यक्ति व वाढमय’ हें पुस्तक
लिहून आयुर्विद्यापारंगत श्री.
अनंतराव आठवले यांनी संत-
वाढमयविषयक व चरित्र विषयक
ग्रंथांत एका उत्कृष्ट ग्रंथाची भर-
घातली आहे यांत शंका नाही व
त्याबद्दल त्यांचें मनःपूर्वक अभि-
नंदन करणे अवश्य आहे.

तेहि प्राणापरौतें।
आवडती हें निरुते।
जे भक्तचरित्रातें।
प्रशंसती॥

शा. अ. १२-२२७

[‘आधुनिक महिपति’ म्हणून उभा
महाराष्ट्र ज्यांना ओळखतो त्या श्रीदास-
गण-महाराजांच्या चरित्राची व वाढमयाची
ओळख करून देणारें पावणेसहारें पानांचे
‘संतक्षवि श्रीदासगणूमहाराज—व्यक्ति व
वाढमय’ हें पुस्तक लिहून आयुर्विद्या-
पारंगत श्री. अनंतराव आठवले यांनी
संतवाढमयविषयक व चरित्रविषयक ग्रंथांत
एका उत्कृष्ट ग्रंथाची भर घातली आहे
यांत शंका नाही व त्याबद्दल त्यांचे
मनःपूर्वक अभिनंदन करणे अवश्य आहे.]

गणित, अर्थशास्त्र, तत्त्वशान इत्यादि
शास्त्रीय विषयांवर स्वतंत्र ग्रंथ लिहिण्या
पेक्षां ‘एका दृष्टीने चरित्र—मग ते
‘आत्मचरित्र असो अथवा दुसऱ्याचे
असो’ लिहिणे सोपे वाटते हें खरे आहे.
पण त्यालासुद्धां एका विशिष्ट प्रकारच्या
मनोरचनेची व साहित्याची गरज अस-

श्री दासगणूमहाराज

व्यक्ति आणि वाढमय

त्यांनें चरित्र लिहिणे हें सुद्धां नाजुक व
अवघड असें काम आहे.

ज्या थोर पुरुषांचीं चरित्रे लिहिलीं
जातात त्यांमध्ये आपली माहिती स्वतःच
देणारे फारच थोडे असतात. जे कांहीं
थोडे माहिती देतात ते आपल्या आयुष्यां-
तील कांहीं घटनांचा प्रसंगोपात्त कोठेंतरी
उल्लेख करतात. पण त्यांनी अशा
सांगितलेल्या फुटकळ माहितीबद्दल त्या
घटना कां, कशा, कोठे व केव्हां घडल्या
ह्यांचा विचार करून एक सुसंगत अशी
गोष्ट तयार करून एक संपूर्ण जीवनचरित्र
तयार करणे हें एक अवघड काम होऊन
बसते. कारण, जे फार मोठे लेखक
आहेत त्यांना जगाला जो संदेश द्याव-
याचा असतो त्यांतच ते इतके विस्तृत
गेलेले असतात कीं त्यांना आपल्या
स्वतःच्या वागणुकींतील सुसंगता दाखविं-
प्यास फुरसतच नसते. ज्या अतिशय मोठ्या
व्यक्ति आहेत त्यांच्यांत तर ती दाखवावी
अशी वृत्तीच नसते, ह्यामुळे त्यांच्या
जवळ बरीच वर्षे राहणारा चरित्रलेखक
लाभला तरच त्यांचे चरित्र जगाच्या पुढे
सुसंगतपणे येण्याचा संभव असतो.

— लेखक —

ग्राचार्य शं. वा. दांडेकर

पण खरें सांगावयाचे तर नुसता मोठ्या लोकांच्या जवळ बरींच वर्षी राहणारा असा नुसता मनुष्य मिळूनहि खरें चरित्र जगास मिळेलच असें नाहीं. कारण, थोर पुरुषाच्या जवळ राहणाऱ्या सर्वोनाच त्याच्या थोरवीची खरी किंमत कशांत आहे हैं ठाऊक असतेंच असें नाहीं. उदाहरणार्थ म्हणून मी पुढील गोष्ट सांगतो. त्या योगानें माझ्या वरील म्हणण्याचा अभिप्राय वाचकांच्या लक्षांत येईल:—

माझे गुरुजी कै. जोग महाराज ह्यांना पीनस होता, त्यामुळे ते तपकीर ओढत असत. ते वैकुंठवासी ज्ञाल्यानंतर एका त्यांच्या भक्ताची व माझी गांठ पडली व त्यांनी माझ्यापुढे ओढण्याकरितां तपकीरीची डबी केली. त्यावर मीं सांगितले. ‘मी तपकीर ओढत नाही.’ तेव्हां तो मनुष्य माझ्याकडे आश्वर्यानं बघू लागला, व मला म्हणाला, “काय, तुम्ही जोग-महाराजांचे शिष्य आणि तपकीर ओढत नाहीं?” वाचकांच्या लक्षांत आले असेल कीं मला भेटलेल्या या भक्ताच्या दृष्टीने

श्री. आठवले यांनी चरित्र-विषयक प्रथास आवश्यक असणारी सर्व सामग्री कसोशीनें गोळा केली आहे व तिची निवड करून वाचकांच्या समोर हें भक्तिरसानें भरलेले ताट ठेवले आहे. वाचक-वर्ग याचा आस्वाद घेऊन ‘अन्नदाता’ सुखी होवो आणि त्याच्याकडून अशीच श्रीपांडुरंगाची सेवा घडो असा आशीर्वाद देईल अशी माझी खात्री आहे.

जोगमहाराजांच्या जीवनांत ज्ञानेश्वरी, अनुभवामृत ह्यांना जितके स्थान तितकेच तपकीर ओढण्यासहि असावे. ह्याचा अर्थ असा कीं मोठ्या मनुष्याच्या जवळ राहूनसुद्धां मोठ्या मनुष्याचा मोठेपणा कशांत आहे हैं सर्वोनाच कळतें असें नाहीं. म्हणून तुकारामबुवांनीसुद्धां उपरोधयुक्त विनोदानें म्हटले आहे कीं “संत संगतीं न करावा वास। एखादा गुणदोष येईल अंगा ॥”

थोर पुरुषाचे चरित्रलेखक होण्यास त्यांच्याजवळ राहण्याचे भाग्य लागते, एवढेच नव्हे तर त्यांची योग्यता जाणप्याची चरित्रलेखकाच्या अंगीं पात्रताहि लागते हैं खरें. पण एवढ्यानेहि काम भागत नाही. आणखी दोन तीन गुणांची ह्या गोष्टीस जोड लागते. त्यांतील पहिला गुण असा कीं जवळ राहणाऱ्या मनुष्यास ह्यांचे चरित्र आपणांस कळावें ‘अशी तळमळ लागते. तसेंच तें आपण लोकांस सांगावें अशी इच्छा लागते. ह्यांच्या अभावीं तो जवळ असून व अंगीं जाणण्याची पात्रता असूनसुद्धां व त्या थोर

पुरुषाच्या आयुष्यांतील घटना त्यांच्या डोळ्यादेखत घडत असून सुद्धा तो त्यासंबंधी स्वतः विचार करणार नाही अथवा त्या थोर पुरुषांसहि विचारणार नाही, मग त्या आठवर्णीत ठेवून, लिहून काढून लोकांच्या समोर मांडायची गोष्ट विचारावयास नको.

चरित्रलेखकांत वरील प्रकारची तळ-मळ व इच्छा असूनहि भागत नाही. त्याची वृत्ति साक्षेपी लागते. कारण थोर पुरुषांच्या चरित्रांतील नमूद करण्यासारख्या घटना ज्या स्थळीं व ज्या काळीं घडत राहतील त्या स्थळीं व त्या काळीं सर्वच प्रसंगी लेखक जातीने हजर राहू शकेलच असें नाही. उदाहरणार्थ, थोर पुरुषांचा जन्मकाल अथवा लहानपण ह्याविषयीची माहिती चरित्रलेखकास सामान्यतः दुसंज्याकडूनच गोळा करावी लागते. चरित्र-नायकापेक्षां वयाने मोठे व नात्याने जवळचे असे चरित्र-लेखक मिळणे अत्यंत दुर्लभ आहे, हे सांगण्याची आवश्यकता नाही. चरित्र-नायक प्रसिद्धीला येण्याच्या पूर्वीच्या लहानसहान गोष्टींची दखल कोण ठेवणार? कारण, त्यांची गरज तरी कशी भासलेली असणार? यामुळे चरित्र-लेखकांस त्या थोर पुरुषांचा ज्यांच्याशीं संबंध आला त्यांच्या त्यांच्या गांठी घेऊन माहिती मिळविणे आवश्यक असते. पण हे काम अत्यंत अवघड असें आहे. कारण अशी माहिती देणारीं माणसें मिळणे जरुर आहे. मिळाल्यास, त्यांना मागण्या गोष्टींची स्मृति असणे कठीण. स्मृति असून सुद्धा त्यांत आत्मश्लाघा न येतां जशी घटना घडली असेल तरे सांगण्याचे

सत्यावरील प्रेम त्यांच्यांत असणे जरुर आहे. यामुळे हे काम फारच अवघड होऊन बसते.

तात्पर्य (१) चरित्रलेखकाला चरित्र-नायकाचा बहुतकाल सहवास घडण्याचे सुभाग्य असणे, (२) त्याला चरित्र-नायकाची योग्यता कळण्याची पात्रता असणे, (३) चरित्र कळावे अशी तळमळ असणे, (४) ते लोकांना सांगण्याची इच्छा असणे, (५) व इतरांकडून माहिती गोळा करण्याकरितां करावे लागणारे कष्ट सहन करण्याचे अंर्गी धैर्य व उत्साह असणे—ह्या गोष्टी चरित्र-लेखकाकडून उत्कृष्ट चरित्रलेखन होण्यास आवश्यक असतात.

जगांतील उत्कृष्ट चरित्रग्रंथांमध्ये आंग्ल-साहित्यिक डॉ. जॉन्सन् ह्यांचे बॉस्वेलने लिहिलेले चरित्र मोडते. त्या ग्रंथाच्या प्रस्तावनेत बॉस्वेलने आपले एतद्विषयक भाग्य वर्णन करिताना पुढील प्रमाणे उद्गार काढले आहेत.

'As I had the honour and happiness of enjoying his friendship for upwards of twenty years; as I had the scheme of writing his life constantly in view; as he was well apprised of this circumstance, and from time to obligingly satisfied my inquiries, by communicating to me the incidents of his early years; as I acquired a facility in recollecting, and

was very assiduous in recording, his conversation of which the extraordinary vigour and vivacity constituted one of the first features of his character, and as I have spared no pains in obtaining materials concerning him, from every quarter where I could discover that they were to be found, and have been favoured with the most liberal communications by his friends; I flatter myself that few biographers have entered upon such a work as this with more advantages; independent of literary abilities, in which I am not vain enough to compare myself with some great names who have gone before me in this kind of writing.'

श्रीदासगणूमहाराजांचे चरित्रलेखक वैद्य श्री. अनंतराव आठवले यांच्या ठिकाणी हे सर्व सुयोग जुळून आलेले दिसतात.

(१) त्यांना अगदी जन्मापासून तौं या क्षणापर्यंत संत श्रीदासगणूमहाराज यांच्या सहवासांत राहण्याचे सौभाग्य प्राप्त झाले आहे. श्रीयुत अनंतराव हे श्रीदासगणूमहाराजांच्या मानसपुत्राचे पुत्र

असल्यानें त्यांच्या कुटुंबियांपैकीच एक आहेत. (२) श्री. अनंतरावांच्या मनांत बरीच वर्षे चरित्र लिंहावें असें वाटत होतें व त्या दृष्टीने त्यांची तयारी बरीच वर्षे चालली होती. (३) श्रीयुत अनंतराव हे आयुर्विद्यापारंगत आहेत. त्यांचा संस्कृतचा अभ्यास उत्तम आहे. ते उत्तम कीर्तन करतात. ख्वतः आख्याने रचतात व काव्य करतात. ह्यामुळे श्रीदासगणूमहाराजांच्या चरित्रांतील गोष्टी व काव्यांतील मर्म समजप्याची त्यांच्या ठिकाणी पात्रता आहे. (४) त्याच्चप्रमाणे श्रीदासगणूमहाराज यांच्या संबंधित जीं माणसें त्यांच्या गांठी श्री. अनंतराव हे घेऊं शकले व त्या मंडळींनीहि मोठ्या प्रेमानें व आदरानें पुसलेली माहिती पुरवली. (५) व सर्वोत महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे त्यांपैकी कांहीं मंडळी लिखाणाचा खरेखोटेपणा सांगण्यास आज हयात आहेत.

श्रीदासगणूमहाराज यांच्या चरित्रांत असा कांहीं भाग आहे की त्या ठिकाणी या जिवंत माणसांच्या शब्दावरून गोष्ट बरी वाईट ठरणारी आहे. उदाहरणार्थ, श्रीदासगणू हे 'दासगणू' होण्यापूर्वी व कवित्व करूं लागल्यानंतरहि कांहीं वर्षे तमाशे करीत, करवीत, लावण्या तयार करीत व म्हणवीत. अर्थातच तमाशांत डफ वाजवणेरे साजिंदे, नाचणान्या गाणाप्या बाया यांच्याशीं त्यांचा नित्याचा संबंध असावयाचा व असा संबंध असल्याने सामान्य मनुष्यानें जर अशी कल्पना केली कीं पूर्व आयुष्यांत दासगणूमहाराज यांना कांहीं दोष लागला असावा तर ती कल्पना अगदीच अवास्तव ठरणार नाहीं. पण वस्तुस्थिति अगदी उलट होती.

दासगणू हे 'पद्मपत्रमिवंभासि' असे शुद्ध राहिले व यास साक्ष-त्यावेळचे त्यांचे अनेक मोठ्या अधिकाराच्या जागेवर असणारे स्नेहीसोबती त्याचा शुचिपण्या अथवा पावित्र्यरक्षण सांगण्यासु आज ह्यात आहेत.

इतका गोष्टीचा मेळ होणे हा सुयोग या चरित्राच्या बाबतीत जुळून आल्याने हैं चरित्र सर्वांगसुंदर झाले आहे असें वेगळे सांगण्याची गरज नाही.

माझा व श्रीदासगणू यांचा स्नेहसंबंध गेल्या चाळीस वर्षांचा आहे व तो आजहि वाढता आहे. सन १९१११२ च्या सुमारास श्री. बाळासाहेब ढमढेरे मामलेदार पंढरपुरांत प्रेग असल्यामुळे गांवाबाहेर असतांना दासगणूमहाराजांच्या कीर्तनाचा वरचेवर थाट चालायचा व प्रेगच्या दिवसातसुद्धां हजारोंनी श्रोते जमा व्हावयाचे. त्यावेळी श्री. अनंतराव यांच्या वडिलांनी गायिलेले 'पाटिल झाला पिसा। दिसतो वैदु जसा' हे पद, तसेच त्यावेळचे बोघलेबोवांचे दासगणूमहाराजांचे आख्यान कानांत आजहि गुणगुणत आहेत. परवांपरवांपर्येत सवड साधेल तेव्हां श्रीदासगणूंच्या कीर्तनास मी जात असें व अजूनहि अशी प्रथा चालू आहे, की पंढरपुरी अगर पुण्यांत त्यांना भेटावयास गेलो म्हणजे श्री. छगनसारख्याकळून त्यांचे एक आख्यान ऐकल्यावांचून परत यावयाचेच नाही.

चरित्र लिहिणे हे एका दृष्टीने सोपे पण दुसऱ्या दृष्टीने नाजुक व अवघड असें काम आहे. कारण, दुसऱ्याचे चरित्र कल्प्यास त्याच्याशी समरस होण्याची

पात्रता अंगीं लागते. एरवीं त्याच्या वागणुकीची आपणांस कल्पना येणार नाही. आपण त्या जातीचे व्हावें तेव्हां त्यांचे महिमान कळते हैं खरे आहे. व्यवहार करणाऱ्या माणसांचे चरित्र कळणे सोपे आहे. कारण आपण व्यवहारी असतों व आपल्या वृत्ती आपणांस ठाऊक असतात. आपण त्यावरून व्यवहारी मनुष्याच्या वृत्तीची कल्पना करू शकतो. पण व्यावहारिक लाभ दिसत असतांना पारमार्थिक अदृश्य लाभाकरितां चालून आलेला लाभ टाकणारा दिसला कीं व्यवहारी मनुष्यास त्याची उपपत्ति लावणे काठिण जाते. तो त्याला वेड्यांत तरी काढतो अथवा ती गोष्ट जुनी असली तर कपोलकल्पित तरी ठरवतो. घरांत खायला नाहीं, पोरेंवाळे, बायको अन्नविना रडत आहेत अशा स्थितीत तत्त्वपरिपालन म्हणून पाया पळून आलेले मोहरांचे ताट लाथाडणाऱ्या तुकारामबोवांची, कवडी सकाळच्या प्रहरी दिसली कीं कपाळाला लावणारा जो द्रव्यलोभी, त्याला कशी कल्पना येणार? त्याने ही कथा ऐकली कीं तो म्हणणार, 'अहो हीं कथेकरी कवि यांनी रचलेली आख्याने! असें कोठे घडते आहे?' आतां हा तुकाराम-बोवांचे चरित्र काय जाणणार व कसें लिहणार? तात्पर्य, संतांचे महिमान कळण्यास संतांची ईश्वरनिष्ठा, तपश्चर्या, जिव्हाळ्याची भक्ति, त्याग, प्राणिमात्रां-विषयींचे प्रेम व त्यांच्या कल्याणाची काळजी इत्यादि गुण अंगीं लागतात. तरच संतांचे महिमान खरे कळेल, तुकारामबोवांनी म्हटले आहे:—

'भक्तांचा महिमा भक्तचि जाणती।
दुर्लभ या गती आणिकांसी ॥'

तुका म्हणे अंगे व्हावें तें आपण ।
तरीच महिमान येईल कळों ॥ १ ॥'

श्रीदासगणू यांच्या ठिकाणी ईश्वर-
निष्ठा, जिव्हाळ्याची भक्ति वैगरे गुण
असल्यानें व त्यांच्यावर श्रीसाईमहाराज
व श्रीवामनशास्त्री इस्लामपूरकर या
साधुंची कृपा ज्ञाल्यानें त्यांना हीं संत-
चरित्रे गाणे सहज ज्ञालें व त्यांना गोडी
आली.

या संतचरित्राच्या बाबतीत त्यांचे
कार्य व प्रसिद्ध कै. ह. भ. प. लक्ष्मण-
रावजी पांगारकर व नुकतेच कैलासवासी
ज्ञालेले श्री. आजगांवकर या संतचरित्र-
लेखकद्वयांच्या कार्यांची तुलना करण्या-
सारखी आहे. कै. पांगारकर व कै. आजगांव-
कर आपआपल्या परीनें थोरच आहेत. व
संतचरित्रांच्या बाबतीत त्यांचे कार्यहि
मोठे आहे. पण संतचरित्रे सुशिक्षित-
अशिक्षित सर्वांस आवडतील अशीं करणे
हे कार्य श्रीदासगणूनीं जितक्या प्रमा-
णावर केलें इतके या दोघांना करतां आले
नाहीं, हे कोणीहि सांगेल. कारण श्रीदास-
गणूनीं संतचरित्रे रचलीं व गायलीं व इतर
लेखकांनीं लिहिलीं. कै. तात्यासाहेब केळ-
कर यांनीं म्हटल्याप्रमाणे श्रीदासगणू यांनीं
शक्य तितकी माहिती मिळवून ती गायलीं
असल्यामुळे ‘सोन्यास सुगंध’ यावा
तसा प्रसंग घडून आला आहे. श्रीदास-
गणूनीं संतचरित्रे उत्कृष्ट अशा काव्यांत
गुंफलीं, स्वतः आख्यानरूपानें कथेत
वार्णीं, यामुळे तीं जिवंत अथवा
चैतन्ययुक्त ज्ञालीं व तीं श्रोत्यांच्या
हृदयाचा ठाव एकदम गाठूं शकलीं.
श्रीदासगणूंच्या डोळ्यांतून अश्रुघारा वाहूं

लागल्या, दामुबोवा राग आळवूं लागले
कीं श्रोतेहि भक्तिरसांत बुद्धून जात.
यामुळें त्यांच्या काव्याचा वेगळा परिणाम
होई व म्हणूनच त्यांना संतांच्या चरित्राचा
मोठा प्रसार करतां आला.

तात्पर्य, श्रीदासगणूमहाराजांनीं जुन्या-
नव्या सर्व संतांचीं चरित्रे प्रसादयुक्त
गायिलीं व जुन्या संतचरित्रांचे आयुष्य
वाढविलें. अर्वांचीन संतांचीं चरित्रे
तर या आधुनिक महिपतीच्या इतकीं
माहितीपूर्वक व प्रसादपूर्ण भाषेत वर्णन
केलेलीं दुसरीकडे आढळणारच नाहीत
असें म्हटलें तरी चालेल.

श्रीदासगणू हे जसे कवि म्हणून
प्रसिद्ध आहेत. तसे ते कीर्तनकार म्हणूनही
प्रसिद्ध आहेत. त्यांच्या कीर्तनास हजा-
रींनीं श्रोतृवृद्ध उपस्थित असतो व त्यांत
पंडित, ज्ञानी, शेतकरी, सुशिक्षित,
अशिक्षित, सुधारक, सनातनी, मोठी
माणसें, मुलें, वायापुरुष सर्व प्रकारचे
लोक असतात. श्रीदासगणूंचे कीर्तन
म्हणजे ज्यांच्यांत गहन वेदान्तविषयक
पूर्वपक्ष उत्तरपक्ष आहेत, संस्कृतांतील
श्रुतिस्मृति, आचार्यांचे ग्रंथ यांच्यांतील
पंक्तीच्या पंक्ति श्रोत्यांसमोर ओतल्या
जात आहेत, दोन दोन तीन-तीन
आख्यानें एकदम लावताहेत, असें विद्वत्ता-
पूर्ण ज्याला म्हणतां येईल असें कीर्तन नव्हे.
बरे ते स्वतः मोठे पऱ्हीचे गवई आहेत
व नानाप्रकारचे राग छेडताहेत असेंहि
नव्हे. अशा स्थिरीत त्यांच्या कीर्तनास
हजारींनीं श्रोते ओढले जातात, ही वेघ
लावण्याची जी त्यांत शक्ति आहे तिची
मीमांसा लेखकांच्या मते थोडक्यांत
पुढीलप्रमाणे आहे.

श्रीदासगूणंचे कीर्तन हैं हरिदासी कथा अथवा भजनीनिरूपण याहून थोड़े वेगळ्या स्वरूपाचें आहे. भजनीनिरूपणांत पूर्वरंग—उत्तररंग नसतो. श्रीदासगूणंच्या कीर्तनांत पूर्वरंग उत्तररंग असतो व या बाबतींत त्यांच्या कीर्तनाचा थाट हरिदासी-कथेसारखा आहे. पण पुरा ‘हरिदास’ ही नाही. कारण श्रीदासगूण हे स्वतः कवि असल्यानें व आख्यानें रचण्याची त्यांना आवड असल्यानें कीर्तनांत ते स्वतःचेंच कवित्व उपयोगांत आणतात. कवचितच इतर कवींच्या ओव्या, आर्या अगर दिंड्या घेतात. त्यांच्या कीर्तनाचें लोकांना वेड लागतें याचे मर्म, प्रसादयुक्त पण अगदीं आधुनिक भाषेत ते आपले विचार मांडतात व ते गेयस्वरूपाचे असल्यानें गातात, यांत आहे. अलिकडे साहित्यसंमेलनांतून कवीनें आपली कविता स्वतः गाण्याचा एक कार्यक्रम असतो. त्या कार्यक्रमास किती गर्दी लोटते हैं ज्यानें पाहिलें असेल त्याला वरती लिहिलेली गोष्ट चटकन् पटेल.

श्रीदासगूण यांचीं कीर्तनें हजारें श्रोत्यांना आपलें वेड लावतात याचे वर सांगितलेलें हैं एक प्रमुख कारण आहे. पण त्यास तर्शीच दुसरीहि महत्त्वाचीं कारणें आहेत. त्यांच्या कीर्तनांत कटाव, दिंड्या, श्लोक वगैरे जुन्या कीर्तनकारांच्या चालीतीलच कवने पुष्कळशीं असतात. पण त्यांच्या कीर्तनाचा मुख्य गुण म्हणजे इतर कथांतून कवित् आढळून येणारा असा ‘साधेपणा’ त्यांच्या कीर्तनांत आढळून येतो. त्यांचे कीर्तन म्हणजे ‘एकांकीं नाटक’ होते नाहीं. तें दंभ याकून तळमळीनें केलेली देवाची प्रार्थना

अथवा जगास तळमळीनें केलेला उपदेश अशा स्वरूपाचें असते. त्यांत कृत्रिमतेचा लेश नसतो. कीर्तनांत जरी पूर्वरंग असला तरी तो वर म्हटल्याप्रमाणे कवितच घटप्राभाव प्रध्वंसाभाव वगैरे सारख्या विवादविषयक तत्त्वांचा असतो. पंडित्य दाखवण्याचें कीर्तन तें नव्हेच, त्यांच्या कीर्तनांतून नीति, धर्म, सदाचार यांचाच प्रामुख्यानें उपदेश ते करीत असल्यानें तशाच जातीचा साधा पूर्वरंग असतो व हैं करीत असतांना साधी सरल भाषा व आंतबाहेर कांहीं न ठेवता सत्यकथन केलेले असते. त्यांत पुष्कळ वेळेला सामाजिक दोषाची निर्मिडपणे चिरफाड, दंमस्फोट असतो; मग तो सतातन्यांतील दंभाचा असो वा सुधार-कांच्या दंभाचा असो. श्रीदासगूण यांना खोट्याची चीड किती होती व तें उघड-कीस आणण्यांत आपणांस व्यक्तिशः कितीहि त्रासु झाला तरी तो सहन करण्याची त्यांची कशी तयारी असते याचीं उदाहरणे त्यांच्या चरित्रांत कितीतरी सांपडतील. येथे पुस्तकांतील ‘दंभस्फोट’ या प्रकरणांतील ठळक उदाहरणांकडे बोट करतां येईल. फार महत्त्वाची व म्हणून लक्षांत ठेवण्यासारखी गोष्ट अशी आहे कीं हा दंभस्फोट जे परके असतील त्यांचा करावयाचा व आपले आहेत त्यांच्यावर पांधरूण घालावयाचे असा जसा कित्येक वत्त्यांचा स्वभाव असतो तसा श्रीदासगूणंचा नव्हे. आपल्या घरांतील म्हणून त्यांनीं कोणाची गय केली नाहीं.

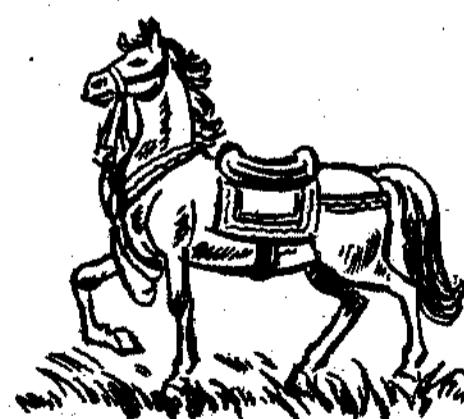
तात्पर्य, श्रीदासगूणमहाराजांचें कीर्तन सर्वोना आवडते याचीं कारणे अशीं आहेत

कीं त्या कीर्तनांत सर्वांना आवडणारा भोळा भाव आहे, यामुळे तें आबालवृद्ध भाविक जनांना प्रिय होतें; खोट्याचा—दंभाचा—स्फोट व सत्याचे मंडन असल्यानें चिकित्सक सुधारकांना तें प्रिय वाटतें; जुन्या संस्कृतीचा अभिमान यांत व्यक्त होत असल्यानें तें सनातन्यांना आवडतें, पण अगदीच जुन्या चाकोरीला घरून ‘तातस्य कृपोयमिति ब्रुवाणः क्षारं जलं कापुरुषाः पिबन्ति’ या वर्गातील तें नसल्यानें जुन्यास उद्बोधक नवें घेऊन पुढे जाणें अवश्य असा जुन्या नव्याचा ते समन्वय करतात म्हणून नवीन सुधारकांनाहि पसंत पडतें. निरपेक्षपणानें देवाला आळवणें व सदुपदेश करणें याच हेतूनें कीर्तन होत असल्यानें त्यांची टीकाहि बोचक वाटत नाही व स्वतःचे उत्कृष्ट कवित्व स्वतःच म्हणत असल्यानें रसिकांना तें प्रिय आहे. थोडक्यांत श्रीदासगणूच्या कीर्तनाचे वर्णन करा-

वयाचे म्हणजे श्रीएकनाथांनीं पुढील अभंगांत म्हटल्याप्रमाणे त्यांचे ‘संत-घराच्या मर्यादेत’ कीर्तन होतें व म्हणून सर्वांना प्रिय होतें.

“ सगुणचरित्रे परम पवित्रे सादर वर्णावीं ।
सज्जनवृन्दे मनोभावे आधीं वंदावीं ॥ १ ॥
संतसंगे अंतररंगे नाम बोलावे ।
कीर्तनरंगीं देवासन्निध सुखेंचि डोलावे ॥ २ ॥
भशिक्तानाविरहित गोष्ठी इतरां न कराव्या ।
प्रेमभरें वा वैराग्याच्या युक्ति विवराव्या ॥ ३ ॥
जेणे करूनीं मूर्ति ठसावी अंतरी श्रीहरीची ।
ऐसी कीर्तनमर्यादा आहे संतांच्या घरचीं ॥ ४ ॥

आटीव गाईचे दूध, त्यांत खडीसाखर,
वर केशराची काढी व वेलदोड्याची पूळ
असावी म्हणजे त्या दुधास गोडी येऊन
तें सर्वांनाच किती प्यावे असे वाटते अशा
गोदुग्धामृताप्रमाणे श्रीदासगणू याचे
(पान ३० पहा)

- ईश्वराकडे मन कसें लागले पाहिजे ? जसें सतीचे पतीकडे, कृपणाचे धनाकडे किंवा विषयी माणसाचे विषयाकडे असतें तसें. ईश्वरासंबंधीं ज्या वेळीं असला ओढा उत्पन्न होईल त्या वेळीच ईश्वराचा लाभ होईल.

कीर्तन मसालेदार गोड आहे व म्हणूनच ते पुनः पुनः श्रवण करावी असें सर्वांगा वाटते.

रत्नांत ज्याप्रमाणे हिरे, माणिक, पाच वैगरे प्रकार असतात तसे यांच्या ग्रथांत आहे. श्री. आठवले यांनी जॅ वर्गीकरण केले आहे त्यांत पंधरा वर्ग सांगितले आहेत. त्यांत संतचरित्रे, टीकात्मक ग्रंथ, स्फुट पदे, आरत्या, अष्टके, स्तोत्रे, पोवाडे, खंडकाव्य, सुभाषिते, कीर्तनोपयोगी आख्याने इत्यादि प्रकारे आहेत. तुसरी आख्याने पुरी ५९ व अपूर्ण ४ मिळून ६३ आहेत. ओवीबद्ध टीकाग्रंथ आठ आहेत. संतचरित्रात्मक ओवीबद्ध ग्रंथ ११ आहेत. व अजूनहि यांत ८८ व्या वर्षी भर पडतच आहे! महाराजांचे श्वासोच्छ्वासादि प्रबंध व्हावेत अशी श्रीपांडुरंगाची कृपा असल्यामुळेच एवढी ग्रंथरचना होऊं शकली यांत शंका नाही.

॥ श्री साईनाथ प्रसन्न ॥ बौम्बे सिल्हर शॉप

टेलिफोन ३८८६२

शुद्ध चांदीचा हरेक तळेचा माल बनविण्याचे व ऑर्डरप्रमाणे माल करून देण्याचे विश्वासलायक ठिकाण, त्याचप्रमाणे सोन्याचाही माल ऑर्डरप्रमाणे करून देण्यांत येतो. एकदा भेट देण्याची तसदी घेऊन खात्री करून घेण्याची विनंती आहे.

बा. गो. जुवेकर

मालक

गिरगांव, मांगलवाडी,

श्री धूतपापेश्वर प्रासाद, मुंबई नं. ४

श्रीदासगणू यांच्या काव्याची चर्चा श्री. आठवले यांनी १८० पानांत केलेली आहे. साहित्यशास्त्राच्या कसोटीला लावून बघितले असता त्यांच्या काव्यांत किती गुण उत्तरतात, हे श्री. आठवले यांनी उत्कृष्टपणे दाखवले आहे.

श्रीदासगणूच्या काव्यासंबंधीं आणखी एक गोष्ट सांगणे आवश्यक वाटते. कित्येकांना वाटते कीं लोकगीत होण्याकरतां काव्याचा विषय शृंगारच लागतो. अध्यात्मासारख्या 'नीरस' विषयावर काव्य रचून काय उपयोग? 'कोण वाचणार' असें कित्येक लोक म्हणतात. तसेच कित्येक म्हणतात, 'अहो, ईश्वर, संत, त्यांचे चमत्कार हे आतां शिळे जुनाट विषय झाले. याला आतां गिन्हाईक नाही. 'डोळ्यांनी बघतो ही ईश्वराची कृपा' अथवा 'आई थोर तुझे उपकार' इत्यादि काव्यांना आतां हल्ळीच्या समाजांत

॥ विमलेश्वर प्रसन्न ॥

भा. रा. रेवणकर सराफ

ठळकवाडी (बेळगांव)

सोन्या-चांदीच्या तयार
दागिन्यांचे व्यापारी

आमचेकडे खडे मोत्यांचे सेटिंग्जचे आधुनिक पद्धतीचे दागिने, लफै, तन्मणी, नेकलेस इअरिंग्ज वैगरे तयार होतात.

बाहेरगांवच्या व्यापान्यांचे ऑर्डरीकडे विशेष लक्ष दिले जाते.

स्थान नाही.’ या असल्या सर्व शंकांना श्रीदासगणूच्या काव्यासंबंधी लोकांनी दाखवलेली शचि ही उत्कृष्ट उत्तर आहे. जुनेच विषय पण मांडणी अशी सुंदर, भाषाहि ठसकेबाज, वर्णने अशी हुबेहुवे कीं श्रोत्यास वाटावै आपण नव्यानेच हैं चरित्र ऐकत आहोत. ज्याला स्फूर्ति आहे. ज्याला प्रतिभा आहे, त्याना जुना विषय सुद्धां चालतो. त्याला अध्यात्म आड येत नाही. ‘शृंगाराचिया माथा’ पाय ठेवीत अध्यात्म डौलानें तेथें वावरते.

श्री. अनंतराव यांनी या ग्रंथांत प्रथम विभागांत श्रीदासगणूच्ये चरित्र २१७ पाने दिले आहे. दुसरा विभाग वाढ्यपरिचय यामध्ये त्यांची भूमिका देऊन त्याच्या वेगवेगळ्या काव्यप्रकारांशीं वाचकांचा परिचय करून दिला आहे. ‘एक गहूं प्रकार बहु’ अशांतलाच हा प्रकार आहे. जसे गव्हाचे ‘मांडे’, ‘घीवर’, ‘पुन्या’ ‘गव्हले’ वैरे प्रकार करतात, तसेच ‘भगवद्भक्ती’चे वेगवेगळ्या रूपांत हे अविष्कार आहेत. सर्वच गोड आहेत पण प्रत्येकाची चव वेगळी आहे. हा भाग २१९ व ४०८ पर्यंत दिला आहे. पुढे काव्यग्रंथांची यादी ओवीसंख्या व पंक्तिसंख्येसह दिली आहे. शेवटी वाच-

कांना इतका हा दूधसागर पिण्यास सवड नसणार म्हणून कांही निवडक वेचें देऊन श्रीदासगणू महाराज यांच्या व्यक्तित्वाचा आणि वाढ्याचा परिचय करून देण्याचे कार्य संपवले आहे.

श्री. आठवले यांनी चरित्रविषयक ग्रंथास आवश्यक असणारी सर्व सामग्री कसोशीने गोळा केली आहे व तिची निवड करून वाचकांच्या समोर हैं भक्तिरसाने भरलेले ताट ठेवले आहे. वाचकवर्ग याचा आस्वाद घेऊन ‘अन्नदाता’ सुखी होवो आणि त्याच्याकडून अशीच श्रीपांडुरंगाची सेवा घडो असा आशीर्वाद देईल अशी माझी खात्री आहे.

या ग्रंथाचे विषय श्रीदासगणूमहाराज यांना ८८ वैं वर्ष लागले आहे. या उत्तार वयांतहि ते विचारसागरासारख्या शारीरभाष्यांतील प्रक्रिया सांगणाऱ्या ग्रंथास ओव्यांचे रूप देतच आहेत. हैं पाहून श्रीनामदेवरायांनीं जी श्रीरुक्मिणीरमण पांडुरंगाची प्रार्थना केली तिची आठवण होते.

‘आकल्प आयुष्य व्हावै तया कुळां।
माझिया सकळा हरिच्या दासां॥’

तरास स माझी पावेल समाधी । धरा हृष्ट बुद्धी माईया ठारी ॥

D.D. NEROU

SHIKOI SANSTHAN COPYRIGHT

दुसऱ्याचा धर्म कितीहि श्रेष्ठ वाटला
तरी तो त्याचा धर्म असतो, तुझा
नव्हे. प्रत्येक व्यक्तिचे धर्म निरनिराळे
असतात. ते त्या स्था व्यक्तिच्या बेताचे
असतात. माशाचा धर्म पाण्यांत
रहाण्याचा. दुध फार मोलाचे म्हणून
तो दुधांत राहिला तर त्याची प्रगति
होणार नाहींच पण तो मरुन जाईल.
म्हणूनच प्रत्येक व्यक्तिने स्वकर्म
करावयाचे आणि तें करीत असतांना
त्या कर्मांत चित्त ओतावयाचे म्हणजे
त्याचे विकर्म होतें.

साईवावांचा कर्मयोग

लेखक : श्री. अ. य. धोड

तुमच्या संस्थेचें ध्येय कोणतें ? तुमच्या
नियतकालिकाचें धोरण कोणतें ?
तुमच्या पक्षाची तात्त्विक भूमिका कोणती ?
असें नेहमीं विचारलें जातें, तसेच परंपरेत
अध्यात्मज्ञान हेंच खरें तत्त्वज्ञान असल्याची
जाणीव आहे, त्यामुळे एखाद्या संताच्या-
बाबतीत त्या संताचें तत्त्वज्ञान कोणतें
असा प्रश्न विचारला जातो; आणि प्रत्येक
संताचें वेगळे तत्त्वज्ञान असले पाहिजे
अशी अपेक्षा केली जाते. वास्तविक
प्रत्येक संताचें वेगळे तत्त्वज्ञान तें काय
असणार ? जनतेमध्ये धर्म जागृती करणे
हे संताचें ध्येय ! आणि त्याला अनुसरून
कार्य केलें जाते. ते जर या एकाच ध्येयानें
अवतीर्ण होतात तर तत्त्वज्ञान वेगळे
कसें असेल ? मात्र कार्यपद्धति वेगळी
असल्यामुळे सबंध तत्त्वज्ञानचे वेगळे
आहे असा भासे होतो इतकेंच.

शाळांशाळांतील शिक्षणक्रम एकच
असतो. पण वेगवेगळ्या शाळांतील
वेगवेगळ्या शिक्षकांची शिक्षाविषयाची
शैली वेगवेगळी असते. कांहीं शिक्षक
परीक्षा हें ध्येय दृष्टीपुढे ठेवून विद्यार्थ्यांची
तयारी करून घेतात. तर कांहीं शिक्षक
विद्यार्थ्यांत माणूसकी निर्माण होण्याहीतकी
त्याची बुद्धि विकासित व्हावी. असा प्रयत्न
करतात. कांहीं पुराणिकबुद्धा असतात तर
कांहीं शिक्षक सर्वांत मंदबुद्धी विद्यार्थ्यांला
समजेल. अशा पद्धतीनें शिक्षितात.
त्याच्या बुद्धीचा विकास होत असतांच
परीक्षेची तयारी होतेंच. केवळ परीक्षेची
तयारी करून घेतल्यानें शिक्षणाचें ध्येय
कांहीं साध्य होत नाही.

शिक्षकांच्या या प्रकारांप्रमाणेच
संतांचेहि प्रकार आहेत. मानवी जीविताचें
सीफल्य सोक्षांत आहे पण कांहीं संतांनी

या ध्येयाकडे लोकांना फरफटत नेण्याचा प्रयत्न केला तर कांहींनी त्यांना हाताशी घरून एक एक पाऊल टाकण्यास शिकविले. ज्यांनी फरफटत नेण्याचा प्रयत्न केला त्यांनी तेंच तत्त्वज्ञान अत्यंत गूढ भाषेत मांडले. पहिल्या इयत्तेतल्या विद्यार्थ्यांला एम. ए. च्या अभ्यासक्रमाचे घडे देण्यासारखे होते ते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांला पहिली सुद्धां पास होता येत नाही. उलट विद्याभ्यासालाच कंटाळतो तो. या पद्धतीमुळे म्हणजे एकदम मोक्ष प्राप्त करून घेण्याच्या प्रयत्नामुळे मोक्ष बाजूलाच राहिला पण निवृत्ति आणि व्यक्तिवाद यांनी थैमान घातले.

“ संसारांतून मुक्त हो. माता, पिता, पत्नी, पुत्र, मित्र, सगेसोये यांपैकीं कोणीहि तुझे नाही. हे सर्व या जन्मापुरते एकत्र जमलेले वाटसरु आहेत. त्याचा तुझा कांहींहि संबंध नाही. त्यांचा विवेकानें त्याग कर आणि तुझा तुं उद्धर करून घे ” अशी कांहीं संताची घाई आहे. यांतून आम्ही जीवनाबद्दल उदासित, गलितमात्र आणि दुर्मुखलेले बनले. आम्हाला जीवनाबद्दल गोडी नाही. सारे जीवन अर्थहीन आहे. असें आम्ही नकळत मानीत आले आहो आणि जगण्यांत आनंद आहे याची फारशी कधीं जाणीव ठेवली नाही. पण कांहीं झाले तरी ऐहिक सुखांत गुरफटून गेलेला, त्यांनां लालचावलेला मनुष्य त्यापासून एकदम परावृत्त व्हावा कसा हा प्रश्न आहे. हे तत्त्वज्ञान कितीहि गोडस असो, कितीहि अर्थपूर्ण असो पण ऐहिक सुखांतील आकर्षणांपुढे ते किंके पडते. त्यापासून परावृत्त करणे हे पहिले कार्य

जाणून कांहीं संतांनी मनुष्याला संसारांत ठेवूनच त्याला भक्तिमार्गाला लावण्याचा मार्ग अंमलांत आणला. श्रीकृष्णानें भगवद्गीतेत प्रतिपादिलेला कर्मशीलतेचा तो हाच मार्ग !

श्री साईबाबांनी गीता मार्गचाच शेवटपर्यंत कटाक्षानें पाठपुरावा केला, संसार सोङ्गन निवळ भक्तिमार्गाला लाग असा कधीं त्यांनी प्रत्यक्ष उपदेश केला नाहीं किंवा तसा अप्रत्यक्ष प्रयत्नहि केला नाहीं. साईबाबाच्या सभोवर्तीं गोळा झालेल्या व्यक्तिमध्ये श्रद्धावान व्यक्ति बन्याच होत्या. काकासाहेब दिक्षित, काका महाजनी, नानासाहेब चांदोरकर, अण्णासाहेब दाभोलकर, शामराव देशपांडे, म्हाळसापती, तात्या पाटील, देव मामलेदार अशा अनेक व्यक्ति होत्या. काकासाहेब दिक्षितांचा पाय लंडन शहरांत अधू झाला होता. पायाचे लंगडेपण जावे म्हणून त्यांनी साईबाबांचे दर्शन घ्यावे अशी प्रथम शिफारस केली गेली होती. पण पायाच्या लंगडेपणापेक्षां मनाचे लंगडेपण घालविष्याची माझी तळमळ आहे असें त्यांनी उत्तर दिले होते. याचा अर्थ परमार्थाचे बीज प्रथमपासूनच त्यांच्यामध्ये होते असा होतो. बाबांच्या सहवासांत ते बीज वाढीला लागले आणि त्याचा बृक्ष झाला; याचा दाखला सच्चरित्रांत त्यांच्या मृत्यूच्या हकिकतीमध्ये मिळतो. पण हा बृक्ष बाबांनी त्यांना संसारांत ठेवून वाढविला हे लक्षांत घेण्यासारखे आहे. सांसारिक माणसाची पारमार्थिक प्रगति कितपत झाली आहे हे पाहूनच बाबा त्यांची प्रगती साधीत असत. बाबांच्या रघुनाथराव तेंडुलकर

त्यांची पली हीं दोघेहि बाबांची भक्त होती. रघुनाथरावांच्या सेवानिवृत्तिच्या वेळी त्यांची आर्थिक परिस्थिती चांगली नसल्यामुळे पेन्शन मिळावें म्हणून बाबांना विनंती केली गेली. बाबांनी त्यांना एकशे दहा रुपये पेन्शन मिळण्याची व्यवस्था केली. पण अण्णासाहेब दाभोलकरांना मात्र चरितार्थाला पुरेल एवढे पेन्शन मिळाले नसल्यामुळे त्यांना एखादी दुसरी नोकरी मिळावी अशी बाबांकडे विनंती केल्यावर मात्र बाबा म्हणतात, ‘चाकरी मिळेल रे पण त्यांने आतां माझी चाकरी करावी! ’ यावरून अण्णासाहेबांची पातळी उंचावली होती. ती तशीच उंचावत न्यावी असा बाबांचा हेतू दिसतो. तात्या पाटील बाबांबरोबर १४ वर्षे झाँपत. तात्यांबद्दल बाबांच्या मनांत भारी प्रेम पण त्यांचे वडिल निघन पावले, ते कुटुंबाचे कर्ते झाले, विवाहित झाले तेव्हां त्यांचे झोपण्यास येण्याचे बंद झाले. बाबांचा शब्द मानप्यास सदैव तत्पर असलेल्या या सद्भक्ताला बाबांनी विवाहापासून परावृत्त केला नाही. त्याला वैवाहिक जीवनाचा पुरेपूर आस्वाद घेऊं दिला. माघवराव देशपांडे उर्फ श्यामा तर बाबांचे लाडके भक्त. श्यामा कांहीं बोलले तरी बाबा रागवत नसत. किंवा त्यांना दूर करीत नसत. श्यामाची आर्थिक परिस्थिती कांहीं समाधानकारक नव्हती. पण बाबांनी त्यांना कधीं विशेषशी आर्थिक मदत केली नाही. वास्तविक बाबा रोज अनेकांना पैसे देत पण त्या यादींत श्यामाचे नांव नव्हते. इतकेच नव्हे तर शिंदे सरकारनी श्यामाची गरिबी पाहून देऊं केलेली पांच हजार रुक्म स्वीकारण्यास बाबांनी बंदी केली. खरे-

म्हणजे केवळ बाबांची आज्ञा नाही म्हणून गरिबीत वावरणारा माणूस पांच हजार रुपयांवर पाणी सोडण्यास तयार होतो. यावरून त्यांची बाबांवर किंती श्रद्धा होती हें सिद्ध होतें आणि त्यांतून त्यांच्या भक्तिची पातळी अनुभवास येते. पण एवढ्या या थोर भक्तासहि बाबांनी संसारांतून उठविलें नाही. या लोकांना संन्यास धर्माची दीक्षा देणे सुलभ होते. पण बाबांनी तसें कांहीं केलें नाहीं.

बाबांचा हा मार्ग सर्वे श्रेष्ठ मार्ग आहे. मोक्षाचा मार्ग सर्वांनाच रचणारा नाही. आणि पेलणारा नाही. मला मोक्ष नको, मला एहिक सुख पाहिजे असें म्हणणारा बहुसंख्य समाज आहे. मग त्यांची नांवे मुक्तिच्या यादींतून पुसून टाकावयाची काय? तसें करतां येणार नाहीं कारण जीवनाची अंतिम परिणती कशी साध्य व्हावी?

मनुष्य जन्माला आला की, त्याच्या आयुष्यभर त्याच्या हातून अनेक क्रिया घडत असतात. खाणे, पिणे, रागद्वेष, स्वप्ने, मानापमान, सुखदुःख अशा सर्वांचे त्याच्या मनावर संस्कार होत राहतात आणि शेवटी या सर्वांतून बलवान असा एक संस्कार सारखप करतो. तो मृत्यु पावला की मृत्यु नंतरच्या चिरनिद्रेनंतर हा पूर्वजन्मीचा संस्कार बरोबर घेऊन तो जन्माला येतो. पूर्वजन्मांतील बन्या वाईट संचिताचे गाठौडे सुद्धां तो बरोबर आणीत असतो. त्याला या संस्कारांतून आणि भोक्तृत्वांतूनच आपली या जन्माची प्रगती साधावयाची असते. मानवजन्म म्हणजे पूर्वजन्मीच्या पापपुण्यानुसार दिलेला शिक्षा नव्हे किंवा बढतीहि नव्हे